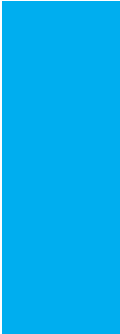

**Van ouwe groenen
en de dingen
die voorbij gaan**

Colofon

Teksten: Wouter van Dieren en Eric-Jan Tuininga
Redactie: JM Duurzame Communicatie, Haarlem
Vormgeving: Johan van der Woude, Studio Black, Hilversum
Illustraties: Arend van Dam
Drukwerk: Ecodrukkers, Nieuwkoop

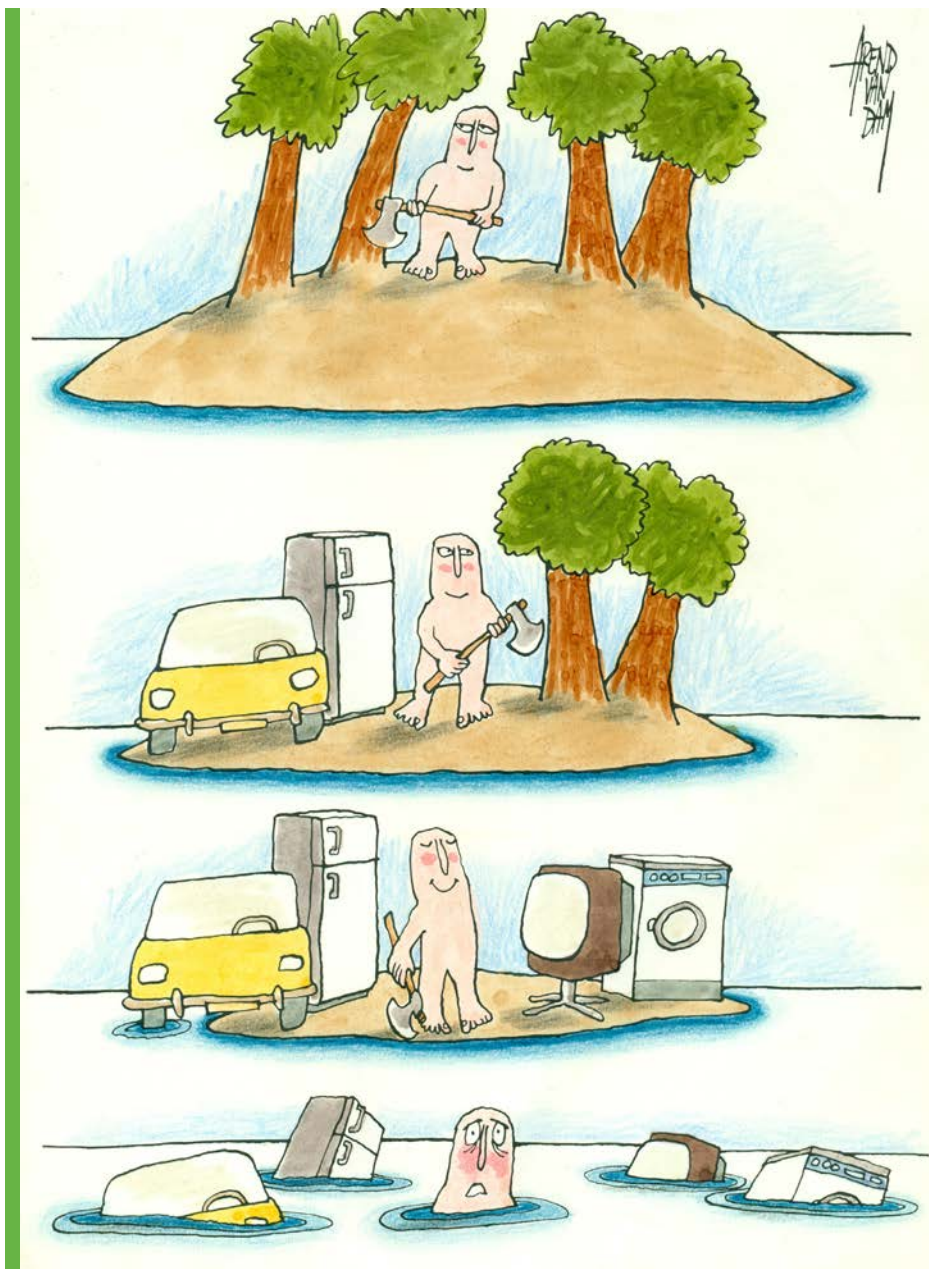
Met dank aan Arend van Dam, Jannemieke van Dieren,
Jeannette Hoek en Johan van der Woude

April 2016

**Van
ouwe groenen
en de dingen
die voorbij
gaan**

Voorwoord

Wij werken al 45 jaar samen en dit jaar, in 2016, worden we 75 en 80, heel verbazend steeds in april. Dan willen we ook allerlei toestanden organiseren waarin we kunnen vertellen wat ons is overkomen in de voorhoede van Milieu, Groen, Energie, Klimaat, Duurzaamheid. In de wereld, van Oerol tot Oeral, van Rome tot Mexico, van Minnesota tot de Provence. De optimist en de verbinder.

Eric-Jan, met zijn eindeloos geduld en empathisch talent, naast de visionair en misantroop Wouter. Samen openden wij dichte deuren, maar struikelden even vaak, de kop te veel boven het maaiveld. Om daarna elkaar weer op te vangen, vrienden voor het leven. Wij ondernamen van alles. In dit boekje vind je een flits van onze ervaringen. Anekdoten. Bijzonderheden. Momenten die voorbij zijn. Op naar volgende jaren, samen aan het groene stuur.

Wouter van Dieren, Eric-Jan Tuininga

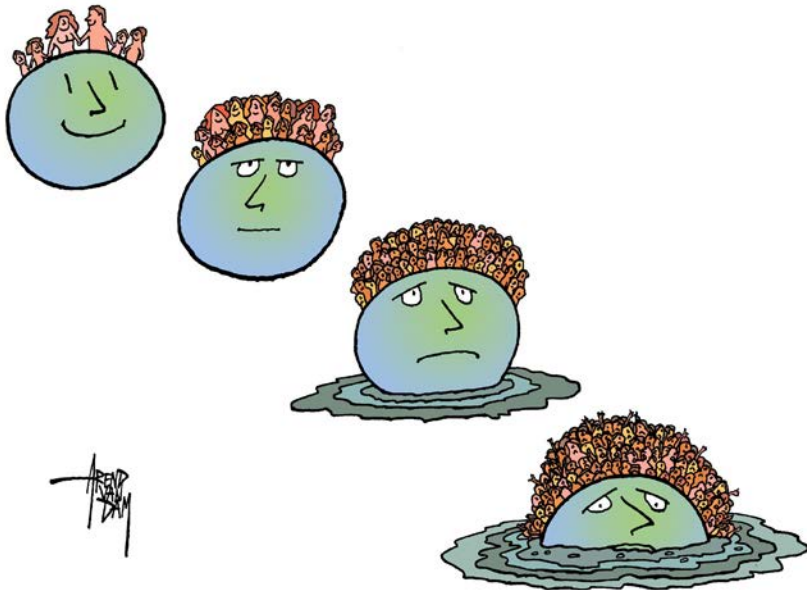
1. Violen van blik

Wij zitten aan een diner van Pymwymic, een club van 300 rijke mensen die samenkomen onder het motto: "Put Your Money Where Your Mouth Is". Ofwel, investeren in mooie, groene dingen. Ze spreken investeerderstaal. Hebzucht. Winsten. Graaien. Kansen. Het sausje is groenig, de realiteit is bitter. Het diner is op mijn verjaardag, aan tafel zit volk dat alle groene thema's aan my-sort-of-people te danken heeft. Maar niemand die een daalder op tafel legt. Dan gebeurt het ongelooflijke. Er is een grote verrassing! De deuren zwaaien open en 15 musici uit Venezuela komen binnen. Hun instrumenten zijn gemaakt van... AFVAL. Violen van blik. Ze spelen klassiek, Mozart. En ze spelen Zuid-Amerikaans. Het eerste is afgrijselijk, het tweede is krachtig. Het publiek klapt zich de handen stuk. Geweldig! Zie hoe creatief arme mensen kunnen zijn! De tien personen aan onze tafel hebben zoveel geld dat ze tezamen 10x het Concertgebouw orkest echte violen kunnen schenken. Dit is een variant op het negentiende-eeuwse aapjes kijken. Negers op de kermis, dat werk. Wij vertrekken zo gauw mogelijk, met diep verdriet in de keel.

2. Limits to Growth

Najaar 1971 begin ik bij een kleine denktank van TNO aan een nieuwe baan. Al snel ontstaat er interesse in een uitgelekte versie van een verhaal dat door een industrieel clubje oude heren is besteld bij MIT in Boston, Limits to Growth. Eén van mijn TNO bazen kent het enige Nederlandse lid van deze Club van Rome (CvR). “Misschien iets om te vertalen,” vraagt mijn bovenbaas aan mijn chef. Als ex-Amerika gangster vragen ze mij om de coördinatie van het vertaalteam op me te nemen. Dit bleek het voorspel van mijn levenslange betrokkenheid bij de ecologische uitdagingen voor onze planeet.

EJ

3. Procter and Gamble

Zondagmiddag gaat de telefoon. Laat 1984. “Walter, we have a problem. Jump on the plane, there is a ticket for you at the airport.” Tom McCarthy, directeur bij Procter and Gamble Europe (P+G). Een paar uur later ben ik in Frankfurt. Een Boeing 747, full of lawyers, is ingevlogen vanuit de USA. De actiegroep Rettet die Elbe heeft de oorlog verklaard aan een nieuw wasmiddel dat de visstand in de rivieren zou bedreigen. P+G lijdt miljoenenverliezen door de boycot. Ze willen de activisten voor de rechter dagen. “Sue the bastards”. Die bastards blijken robuuste vissers, wier knuisten en baarden getuigen van een eerlijk leven met de natuur. De televisie biedt hen een makkie tegen de reus uit het foute Amerika. In het vliegtuig maak ik het ontwerp voor de oplossing. In Duitsland is het nog nooit gelukt om activisten, overheid en industrie met elkaar in gesprek te brengen. Dat gaan we dus nu wel experimenteren. Het project heet WAGE, waag, balans en gaat over de waterkwaliteit. Ik stuur de lawyers naar huis en WAGE begint. “Mutual Gains” heet het proces later, in de USA. Het is een methode. Systematisch. En het wordt een doorslaand succes, we krijgen er zelfs prijzen voor. Stakeholder dialogen zijn nu overal ingevoerd, vaak zonder besef van de onderliggende methodiek, maar hier werd de basis gelegd. WAGE zou zeven jaar duren. Er deden duizenden mensen aan mee.

W

4. Comrades in arms

Het Club van Rome rapport Grenzen aan de groei heeft mijn fascinatie voor de gevolgen van de technologische vooruitgang verder gevoed. Ik ga op zoek naar degenen die achter dit rapport zitten en ontmoet Wouter van Dieren, die het MIT-concept uit de VS mee heeft genomen en gelekt naar de pers. In zijn boerderij in Edam zien we elkaar voor het eerst en herkennen veel in elkaar. Onze echtgenotes schijnen tegen elkaar te hebben gezegd: "Wat lijken onze mannen op elkaar". Hier begint onze verbinding als 'comrades in arms', met dwars denken over milieu, economie en technologie.

Het rapport Grenzen aan de groei verschijnt voorjaar 1972 na maanden van intensieve perikelen rond de vertaling van allerlei eerdere concepten. Ik heb een voorsprong door mijn vertaalwerk en publiceer als eerste verschillende artikelen erover.

EJ

5. Javaanse geneeskunst

Joke Moeliono is chef-arts van het ziekenhuis in Bandoeng. Tijdens zijn studie in Leiden schreef hij als werkstudent de proefschriften van zijn vrienden. Het is 1979, en we zitten op zijn veranda in de dessa. Wij zijn in Indonesië om voor de IKON films te maken over ontwikkelingssamenwerking en natuurbescherming. Java is het land van de geesten. Op een dag komt een opgewonden groep dorpsbewoners het hospitaal binnen, met een ijzende patiënt op een brancard. De man is overspelig geweest, en voor straf heeft de sjamaan in de kampong een hoopje spijkers in zijn longen getoverd. Joke besluit om de sjamaan te ontbieden, want longen kun je niet opereren, en de röntgen laat inderdaad de spijkers zien. De tovenaars zorgt ervoor dat binnen een seconde de spijkers uit de longen op de tafel liggen. Westerse en Javaanse geneeskunst gaan goed samen, zegt Joke.

W

6. Elektriciteitsopwekking

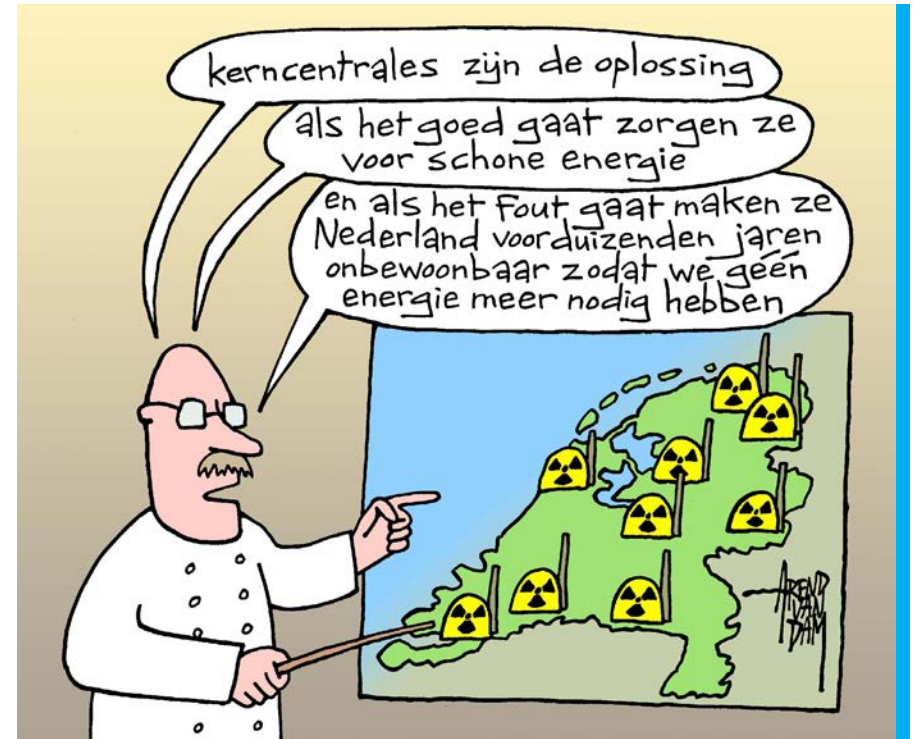
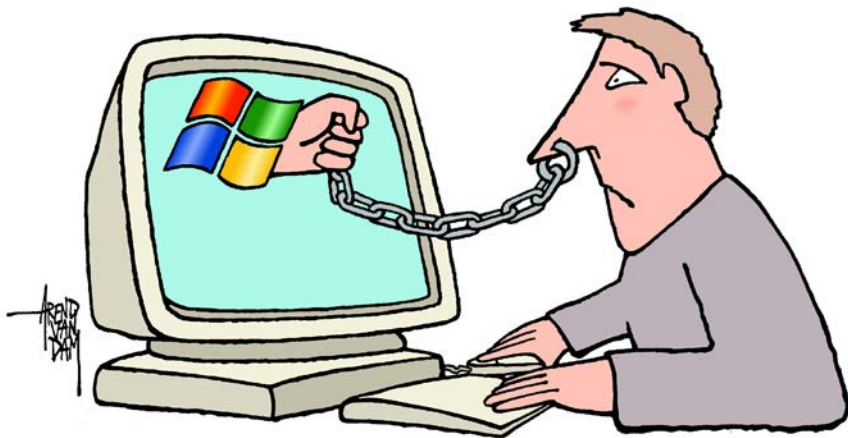
Op zoek naar nieuwe strategisch-relevante thema's voor TNO besluit ik om aan energie te gaan werken. Samen met het Reactor Centrum Nederland en het Nederlands Economisch Instituut wordt een werkgroep opgericht om de planning voor de elektriciteitsopwekking van 1972 tot 2000 te bestuderen. In 1971 is een studie verschenen van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT) die laat zien dat we in die 28 jaar het elektriciteitsverbruik zullen verzevenvoudigen. Men verwacht dat elektriciteit "eigenlijk te goedkoop wordt om nog meters te installeren", 1 cent per kilowattuur. Voor de elektriciteitsproductie tot 2000 zijn dan ongeveer 70 centrales nodig, waarvan de helft kernenergie. Met deze gegevens mag ik mij inwerken. Ik vertrek naar een congres over energie, groei en milieu in Zurich. Eén van de sprekers heeft het boek Poisoned Power geschreven over de gevaren van radioactieve straling.

EJ

7. Bill Gates en Club of Rome

Bill Gates krijgt een eredoctoraat van Nyenrode Universiteit. We schrijven +/- 1980. Er is een heel programma, onderdeel ervan is een lunch met Gates en een debat. Dat wordt gevoerd onder leiding van W.C. Brugsma (Boebi) van Achter het Nieuws, beroemd anchorman. Daarnaast Bram Peper, Gerrit Jan Wolfensberger, Mickey Huijbregts en ik. Niet iedereen spreekt gemakkelijk Engels. President Neelie Kroes van Nyenrode ontvangt bij de lunch, Gates vraagt aan Brugsma af en toe wat ze bedoelt. Neelie is flamboyant, de overigen zijn teveel onder de indruk van Gates. Ik weet niets van Microsoft, Gates of computers, maar breng wel het World III Model van de Club of Rome ter sprake. Gates antwoordt dat die Club het wel erg verkeerd heeft gezien. Wat zou ik hem graag nu zoveel jaren later nog eens dit onderwerp voorleggen. Waarschijnlijk heeft hij het inmiddels begrepen.

W

8. Twijfel over kernenergie

We zitten na te praten in een kroeg in Zürich met enkele Nederlandse deelnemers aan een congres over groei, milieu en energie (februari 1972). Dankzij mijn werk met het rapport van de Club van Rome voel ik een groeiend gevoel van onbehagen over economie en technologie en krijg een toenemende interesse in de rol van energie hierbij. Naast mij zit een optimistische ingenieur die mijn aarzelingen bagatelliseert en gelooft in technologische oplossingen. Een verontruste Nederlandse deelnemster vraagt: "Ben jij dan niet bang voor al die nucleaire risico's?" Twee maanden later doe ik mee aan haar activistische Werkgroep Kernenergie. In Zürich vind ik de eerste bouwstenen voor mijn latere hoofdthema: het kritische spanningsveld tussen economie, milieu en technologie. Op de terugweg schrijf ik een kort artikel voor een tijdschrift Atoomenergie met als titel Kernenergie: oplossing of probleem? De eerste twijfel over kernenergie is geboren.

EJ

9. Losse vliegtuigmotor

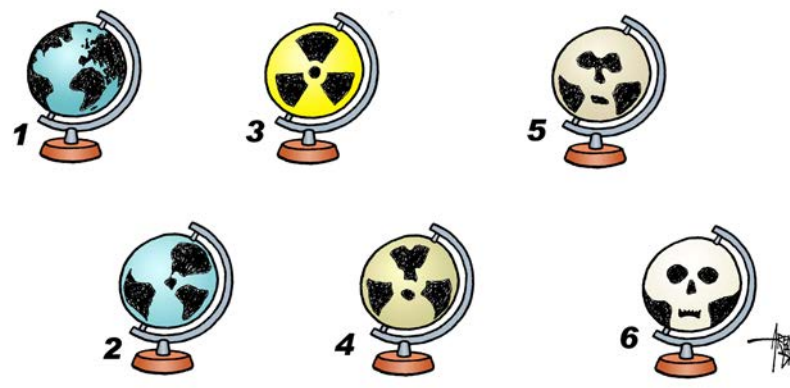
Het vliegtuig uit Jakarta maakt een tussenlanding in Jeddah, waar de Mekka-gangers van boord gaan. We blijven met slechts 20 passagiers over. Bij de landing is er een enorme klap in het ruim. Dat blijkt een reserve vliegtuigmotor, die is gaan schuiven. Het enorme ding moet naar Schiphol voor reparatie. KLM heeft hier geen grondpersoneel, en het vliegveld al evenmin. Bemanning en passagiers ploeteren een hele dag om het gevaarte weer vast te sjoeren. Als we opstijgen zijn we gespannen, maar de touwen en kettingen houden het. Er komt geen enkel bedankje van de KLM.

W

10. Wie betaalt, bepaalt

Enthousiast komt één van mijn bazen in juni 1973 binnenstormen: "We mogen een studie gaan doen naar de haalbaarheid van de snelle kweek-reactor voor Nederland". Er werken bij TNO bijna 300 man aan dit project waarvan een prototype in Kalkar wordt gebouwd. Het blijkt te gaan om een maatschappelijke kosten/baten analyse voor de jaren 1990-2000. We moeten een rapport maken voor het parlement en mijn baas verwacht een mooi resultaat: "Bij EZ denken ze wel aan een baten/kosten verhouding van 5/1". Dit is mijn eerste les in 'wie betaalt, bepaalt' een kantelpunt in mijn carrière bij TNO. Het gaat hier immers om een project van 4 miljard gulden waarvan ons land 15% zal betalen. Een deel van dit geld gaat naar TNO voor het Natriumkoeling-project, waarvan de betreffende afdeling in hetzelfde gebouw zit als ik in Apeldoorn. Als ik in september 1972 woordvoerder bij de persconferentie van de Alternatieve Kernenergie Nota ben ontstaat er enige reuring binnen TNO. Zomer 1972 behandelt een Kamercommissie de Nota Kernenergie en onze werkgroep mag inspreken. Op de weg naar buiten passeren wij een groepje directeuren van de elektriciteitsbedrijven. Er staat een bekende uit mijn studententijd bij als tassendrager van deze energiebaronnen. Hij krimpt in elkaar als ik hem hartelijk wil begroeten, en ik realiseer mij dat ik als anti-establishment word gezien.

EJ

11. Ministeriële tranen

Hendrik X is directeur bij het ministerie van EZ, verantwoordelijk voor o.a. kernenergie. Wij hebben met succes alle plannen voor nieuwe kerncentrales getorpedeerd. Na de zoveelste aanvaring op het ministerie rij ik hem in de late avond naar huis. Voor zijn deur barst hij in tranen uit. Wat hij als zijn levenswerk ziet, lijkt in rook op te gaan. Ik troost hem, een uur lang.

W

12. Oom Sicco

Door een TNO-baas aangemoedigd schrijf ik een brief aan Sicco Mansholt, die voorzitter is van de Europese Commissie en een nucleair programma heeft moeten aankondigen. Mansholt is een dierbare bekende van mijn schoonfamilie (vaders zaten samen in het verzet). Ik schrijf aan Oom Sicco waarom hij niet kritischer is over kernenergie en hij schrijft terug dat hij binnenkort met pensioen gaat en dan met ons wil samenwerken om de nucleaire ontwikkelingen kritisch te gaan volgen. Deze omslag in zijn denken is al langer aan de gang (mede door de Club van Rome). Hij beschrijft deze omslag later in het boek De Crisis (1975).

EJ

13. Total loss

Drie keer total loss met de auto. De eerste keer. Het sneeuwt, ik passeer het kruispunt in Leidschendam waar het Ministerie van Milieu is gevestigd. Heb daar een afspraak met minister Leen Ginjaar voor een NRC-interview. Een vrachtwagen van rechts rijdt door rood en ramt mij omver. De auto kantelt, knalt tegen een paal en vliegt in brand. Ginjaar ziet het gebeuren en 2 minuten later is de brandweer ter plaatse. De vrachtauto is doorgereden. Tweede keer. Wij zijn met zijn vieren en hebben de avond doorgebracht met Engelse collega's, over de problemen met Animal Testing, dierproeven. We passeren de Magere Brug over de Amstel, richting overkant, waar nu de Hermitage is. Een BMW ramt ons, later blijkt dat hij 100 km/uur reed. We kantelen tegen een paal, de anderen groggy en gewond, ikzelf heb het op een haar na gered. Die nacht breng ik in de cel door. Ze vinden geen verkeerd promillage alcohol. Later blijkt dat de dronken BMW-rijder werkt in een laboratorium voor dierproeven! En de derde keer: in slaap gevallen en op de file ingereden.

Maar dan deze: Wij voeren actie om de open Oosterschelde en ik reis af en aan naar Goes, Middelburg en vooral Yerseke. De aannemers die de dam willen bouwen zijn agressief. En aan de verliezende hand. Het dijkweggetje van Kruiningen naar Yerseke is smal, met steile dijkhellingsen. Een auto met gedoofde lichten haalt ons in, ramt de 2CV en duwt ons de dijk af. De sloot is diep, en dat is onze redding. De politie heeft geen onderzoek ingesteld.

W

14. Risicodenken

Tijdens een bezoek aan Washington ben ik getuige van een debat tussen Jay Forrester van MIT en Herman Kahn van de denktank Hudson Institute. Ik merkt hoe sterk, toen al, het geloof in technologische oplossingen meespeelt in elk debat over de economische vooruitgang. Kahn heeft een boek geschreven over de nucleaire oorlog Thinking the unthinkable, dus vraag ik hem naar zijn mening over de risico's van kernenergie: "Herman, what will happen with public opinion, if there is a nuclear accident". Zijn antwoord toont het typische risicodenken van beleidskringen: "One nuclear

accident? OK, we'll lose a city, but two nuclear accidents within one year, then we will have a huge public credibility problem!".

EJ

15. Milieudefensie

In 1970 reis ik naar de VS om de enorme beweging in het milieuland uit te zoeken. Voor Elsevier, voor de NCRV, voor de NTS (voorloper van NOS) en voor mijzelf. De ontmoeting met Environmental Defense Fund (Charles Wurster) en met Friends of the Earth (David Brower, Edwin Matthews, Amory Lovins) leidt bij thuiskomst tot de oprichting van Milieudefensie, een naam die bizar klinkt maar uiteindelijk toch de merkenkracht krijgt die ik beoog. Van de provincie Utrecht krijgen we een thuisbasis op het Maarten Maartenshuis in Doorn, een monumentaal landgoed. We benoemen Jaap Molenaar als directeur. Via zijn thesaurier doneert Prins Bernhard 5.000 gulden; toen een enorm bedrag. Jaap bakt er niks van, maar de toon is gezet: hier begint de nieuwe Nederlandse Groene AKSIE! Opgeschrikt hierdoor komen de gevestigde belangen in beweging. De Contact Commissie voor Natuur + Landschap, voorloper van de huidige Stichting Natuur + Milieu bestaat al sinds 1945 en beschouwt zichzelf in charge. Secretaris is Peter Nijhoff. Samen met zijn bestuursleden Hans Gorter (directeur Natuurmonumenten) en prof. Tesch (hoogleraar TH Delft) komen ze op bezoek. Mijn bestuurscollega's laten het afweten, ik sta er alleen voor. In de schitterende bibliotheek gooi ik tientallen stukken, rapporten en ander papier op de lange tafel, ik laat representatieve bediening opdraven, en inderdaad, het bezoek is onder de indruk. Hun boodschap: de Contact Commissie doet alles al. Milieudefensie is niet nodig. En wij zullen ook niet toelaten dat er een Milieudefensie komt. Twee jaar later verdwijnt de Contact Commissie zelf.

W

16. Faustiaans dilemma

Er zijn in de vroege jaren zeventig al bedenkingen over de toekomst van kernenergie. Zo schrijft de bekende Amerikaanse natuurkundige Alwin Weinberg een artikel in het tijdschrift Science over kernenergie als een Faustiaans dilemma, aan één kant de belofte van oneindige energie, maar wel tegen de prijs van zeer strenge maatschappelijke controle, vooral tegen ongelukken en terrorisme. Robert Jungk spreekt van een Atoomstaat en de kerken waarschuwen voor een 'nuclear priesthood'.

Mijn bazen zijn 'not amused' over mijn activiteiten tegen kernenergie, maar stemmen toe zolang ik maar geen mening verkondig over het Kalkar project. Het kost moeite.

EJ

17. De zilte landbouw

Het is 1998, en ik ben in Arizona. Sinds 1996 ligt het onderwerp biosaline land+bosbouw op mijn bureau. Ofwel, probeer niet meer de gangbare

gewassen te verzoenen met de verzilting maar stap over op zouttolerante soorten. Zoals zeekraal en de tamarisk, een boom. De onderneming heet PDC ofwel Planetary Design Corporation, en de drijvende kracht is Carl Hodges. Over de grens in Mexico ligt Puerto Penasco, dat al gauw Puerto Fiasco gaat heten. Hodges slaagt erin om rijke Amerikanen fortuneën uit hun zak te kloppen voor zijn belofte dat PDC de woestijnen zal vergroenen en de wereld zal gaan voeden. Tot zijn sponsors horen de acteurs Marlon Brando en Martin Sheen. De eerste krijg ik zelfs te spreken. Ik schrik als ik de test-sites in Fiasco bezoek. Hier klopt werkelijk niets van! Al gauw blijkt dat PDC veel belooft maar niets waar maakt. En Hodges slaagt er in om steeds weer nieuwe miljoenen te verzamelen. Ik probeer als interim manager de boel te ordenen maar slaag daar niet in. Zijn naaste medewerkers noemen hem een 'conman', een oplichter, en dat blijkt.

De rechtszaken tegen hem stapelen zich op. Als ik twee jaar later opstap daagt hij ook mij voor de rechter. Die zaak is nog maar nauwelijks aan de gang of ik ben al een vermogen kwijt aan de advocaten. Tenslotte besluiten wij om zelf een soort PDC op te richten, de OASE Foundation. Ons werk slaagt wel... met fondsen van Shell, Postcode loterij, Stichting DOEN, het ministerie van OC en W, de EU en anderen zetten we een wereldwijd programma op dat grote resultaten boekt.

In Nederland doen we talloze pogingen om deze zilte landbouw aan de praat te krijgen. We vragen subsidie aan, met behulp van de NRLO (Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek). Die adviseert positief: dit is een belangrijke ontwikkeling. Wij presenteren het resultaat aan Brinkhorst, de minister van Landbouw, die over het innovatiepotje gaat. Hij luistert twee minuten en zegt dan: dit is niks voor mijn ministerie. En wijst ons de deur. We ontdekken dat de gevestigde orde in Wageningen het concept heeft afgeserveerd als onbeduidend. Tot op de ambassade in Beijing wordt door de minister + Wageningen geadviseerd om NIET in deze onzin te investeren. Maar tien jaar later blijkt het een wereldsucces.

W

18. De omgekeerde leercurve

Ik lees in een tijdschrift over een proefschrift uit Harvard dat een zeer kritische blik werpt op het mogelijke succes van de snelle kweekreactor. De promovendus Daniel Yergin schrijft over het effect van de omgekeerde leercurve: bijna elke technologie wordt in de aanloopfase veel duurder dan ooit verwacht. En dat gaat zeker gelden voor de verwachte miljarden in de ontwikkeling van kweekreactoren zoals Kalkar. Met dit soort informatie heb ik ook binnen TNO de euforie rondom Kalkar kunnen temperen. Dat Yergin geen nitwit is, blijkt eind jaren 90 als hij de Pulitzer prijs krijgt voor zijn standaard werk. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*.

EJ

19. Track record

De Rabobank bestaat 100 jaar. Ter gelegenheid daarvan stelt de bestuursvoorzitter voor om ons een prijs te geven. Onder het motto: "Once in every 100 years a new crop is invented. Here is such a crop". En die 'crop' is de zilte landbouw. Maar er moet wel goedkeuring komen van de agri-deskundigen van de bank. En dus spreken we met de directeur Internationale Landbouw en zijn paladijnen. Steeds weer komt de vraag naar het TRACK RECORD. Tja, dat is er niet, want dit is NIEUW. Nooit eerder heeft iemand deze wilde soorten getemd, wij wel. Tenslotte zit ik voor een bankiertje wiens leeftijd ik op 25 schat. Hij begint weer over het TRACK RECORD. Ik verlies mijn zelfbeheersing en veeg al zijn papieren van tafel. Dan maar geen prijs.

W

20. Klokkenluiders

Recent heeft de Eerste Kamer de Wet op de instelling van het Huis van de Klokkenluiders goedgekeurd. Nu kunnen "maatschappelijke misstanden binnen organisaties worden verbeterd". Ik krijg wel eens de vraag hoe het mij is vergaan binnen TNO en het ingenieurs-establishment; hoe reageert

men op mijn acties tegen kernenergie? Daarvoor ga ik te rade bij de inleiding die Wouter van Dieren schrijft bij het boekje *DWARSLIGGERS* van Ralph Nader (1973) over klokkenluiders ('whistleblowers'). Wouter schrijft: "...de sociologische status van onze leidende klasse staat er borg voor dat de klok niet teveel wordt geluid" (blz 9) en "Wij – van de elite – kennen elkaar immers allemaal.... zelfde familie, zelfde studenten corpora.... Het betekent dat jouw en mijn handen op de buiken van al onze vriendjes rusten en dat iedereen alarm slaat als iemand van hen ons verraad". In het begin is er wel enige animositeit binnen TNO over een mogelijke nestvervuiling. Maar ik heb het tij mee: door het Club van Rome rapport en de Nota Economische Groei van Lubbers is er al meer aandacht voor de negatieve aspecten van economie en technologie ontstaan.

EJ

21. Je bent een terrorist

Het is 1993 en ik geef talloze lezingen en cursussen. Zoals voor deze management training op Nyenrode. Het is avond en er zijn 25 deelnemers, de meesten zijn van het MKB. Nyenrode heeft een reader samengesteld van mijn artikelen. Na enkele minuten onderbreekt een transportondernemer uit Brabant mijn verhaal: "Je bent een terrorist". Dat is nog eens wat. Een terrorist? "Ja, al die artikelen, je wilt ons ondernemers onze business afpakken". De cursusleider doet niks. De overige deelnemers zwijgen. Ik vraag hen wat ze willen: of die ondernemer eruit, of ik vertrek. Ze zwijgen. En dus gaan wij weg, mijn collega Kathelijne en ikzelf. In mijn woede trap ik tegen een pilaar. Wekenlang nog doet mijn voet pijn.

W

22. Grenzen aan Leusdens groei

Het gedachtengoed van de Club van Rome is ook tot in mijn woonplaats Leusden doorgedrongen. Er bestaat een rapport Grenzen aan Leusdens Groei van de Actiegroep Knalgroen. Dat gaat over kritiek op het plan van het gemeentebestuur om te groeien van 20 duizend naar 30 duizend inwoners door over het Valleikanaal te gaan bouwen. Op een inspraakavond zit de gemeente naast de projectontwikkelaar en, geheel in overeenstemming met de regenten mentaliteit, staan zij amper tegenargumenten toe. Er ontstaat een geprikkelde stemming tot één van de actievoerders het woord vraagt. De zaal reageert positief en de lokale pers laat hen uitvoerig aan het woord komen. Hierna organiseert de actiegroep een ludieke actie en verzamelt duizenden sympathie verklaringen tegen het plan.

Ik ontdek later dat de actiegroep bestaat uit 5 doctorandussen en ingenieurs van wetenschappelijke instellingen en ingenieursbureaus uit de omgeving. Dankzij hun deskundige inbreng wordt het resultaat geweldig; de raad verwerpt het voorstel en ook daarna is er nooit meer over het kanaal gebouwd. Eén van die actievoerders is een beste vriend geworden en we genieten nog steeds van het opengebleven buitengebied rond ons dorp. Dit is mijn eerste vuurdoop met burgerinitiatieven en vele zullen volgen.

EJ

23. Wodka en steur

Op de eerste Perestroika conferentie, winter 1990 in Moskou, verzamelen zich 900 gedelegeerden uit de hele wereld aan het lopende diner. Er staan lange hoge tafels met torenhoge uitstallingen van Georgische wijn en cognac, steur, kaviaar, wodka en allerlei onbestemde slecht-smakende hapjes. We eten en drinken ons ongens, maar de tafels blijven vol, alles wordt steeds weer aangevuld. Na 21 uur verkassen we van het Kremlin naar ons hotel. En waarachtig, daar staan ze weer, lange tafels met wodka en steur. Als om 24 uur abrupt het licht uitgaat zijn deze heerlijkheden dus amper aangeraakt. Alom klinkt kritiek op deze verspilling. Maar dat is een vergissing: het personeel vult zoveel mogelijk aan, want deze resten gaan mee naar huis en in de straathandel. Wij volgevreten Westerlingen hebben geen idee van de vindingrijkheid van werkelijk arme mensen.

W

24. Bezinningsgroep Kernenergie

Voorjaar 1974 besluiten wij de Werkgroep Kernenergie onder te brengen in een aparte Stichting Energie & Samenleving. In de VS wordt door kritische wetenschappers gepleit voor een moratorium op kernenergie, een soort denkpauze. Zoiets willen wij ook, dus wij stellen voor drie jaar te wachten met beslissen. Minister Boy Trip vraagt mij en enkele andere PPR partijgenoten daarover mee te denken, want hij moet formeel meetekenen voor een nota over energiebeleid. In de concept nota staan 3 kerncentrales, waarvan de locaties nog moeten worden bepaald, en Trip neemt ons mee om hierover met Lubbers te praten. Sicco Mansholt (net gepensioneerd uit Brussel) is lid van de klankbordgroep van Lubbers en wil ons spreken. Wij gaan naar Wapserveen waar hij woont; hij geeft als advies: streef naar een bezinningsperiode van 5 jaar en organiseer brede steun met een nieuwe club. Zo ontstaat de Bezinningsgroep Kernenergie (BG).

EJ

25. Kernenergie

We schrijven de jaren 80, de BMD is in volle gang. Brede maatschappelijke discussies over kernenergie, dus wel of geen kerncentrales. Aangekaart door het z.g. Vergeten Scenario van Theo Potma (CE Delft) samen met Roefie Hueting (CBS, milieu-econoom) en Eric-Jan. Met de Raad van Kerken als grote steunpilaar. Er zijn rapporten, rekenmodellen, stuurgroepen, achterkamertjes, media en vooral conflicten. Het Vergeten Scenario is een model dat haaks staat op de gangbare doorrekeningen van het CPB. Andere uitgangspunten, lastenverschuivingen, en in plaats van kernenergie en kolen veel wind en zon, toen heel erg nieuw. En minder belasting op arbeid.

Het is nog altijd een eye opener. De uitkomsten zijn spectaculair: deze Groene Economie (zoals we het boekje ook noemen) levert meer banen op, meer welvaart, en een stabiele energievoorziening. We zijn op bezoek bij het CPB om het toe te lichten. Hueting is geen soepele persoon, ook Potma kan een lastpost zijn. Het gesprek wordt venijnig. De CBP man is een harde, en er wordt al gauw gescholden en bedreigd. Dan besluiten we om maar op te stappen. Bij de deur ontstaat een handgemeen. De wrede maatschappelijke discussie.

W

26. Vorsers onder druk

Nog tijdens de periode van de autoloze zondagen, voorjaar 1974, word ik gebeld door de wetenschapsredacteur van de NRC, Arie de Kool. Hij is lid van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (VWO), waarvan enkelen deelnemen aan onze Werkgroep Kernenergie. Hij wil weten in hoeverre ik onder druk sta van mijn superieuren om mijn mening over kernenergie niet publiekelijk te uiten. Ik vertel hem de deal: buiten werktijd mijn eigen mening zonder referentie naar TNO en niet praten over de kweekreactor cq Kalkar. Hij heeft ook gesproken met twee andere leden van de werkgroep: Cees Daey Ouwens (werkzaam op TH Eindhoven) en Wim Turkenburg (FOM promovendus).

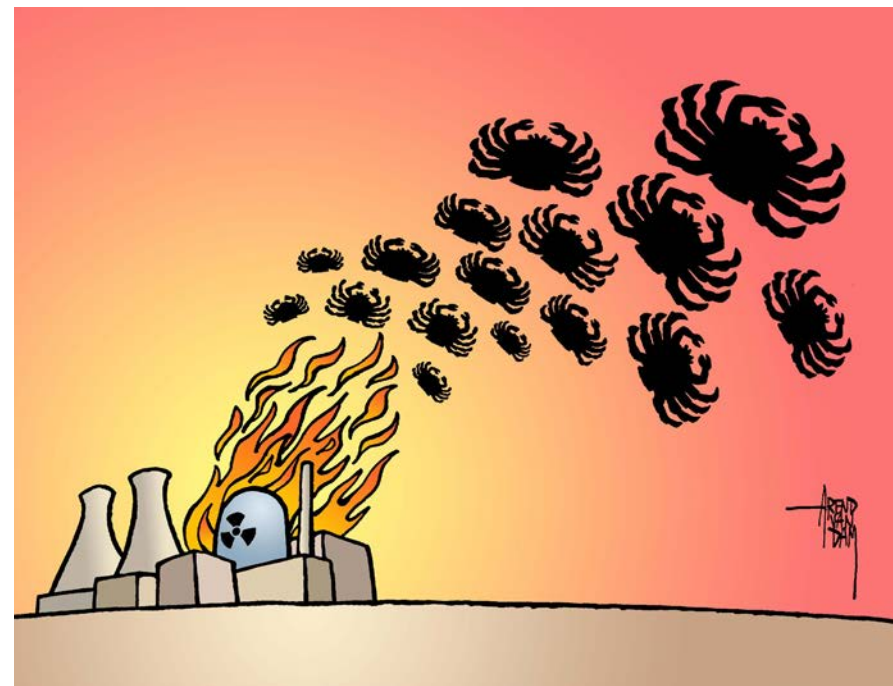
Zo verschijnen wij op 13 maart 1974 op de voorpagina van de NRC: "Vorsers

onder druk". Een felle polemiek volgt waaruit blijkt dat met name Turkenburg door zijn superieur Kistenmaker wordt gekapitteld. In een ingezonden brief stelt deze bekende natuurkundige dat zijns inziens promovendi 24 uur per dag bij hem in dienst zijn. En dat het hen niet past persoonlijke meningen over wetenschap in de vrije uren te ventileren. Als wij alle drie 30 jaar later hoogleraar zijn en elkaar treffen bij een promotie heb ik mezelf ervan kunnen weerhouden om die foto aan de toen nog levende Kistenmaker te sturen.

EJ

27. Kernenergie 2

Kernenergie zorgt voor veel ongemak in het dagelijkse politieke strijd-gewoel. Ik reis met een TV-ploeg naar Salzburg, het congres van de IAEA, de International Atomic Energy Agency. Daar interviewen we Robert Jungk,

filosoof en auteur van *Der Atoomstaat*, waarin hij de autoritaire consequenties van de overbeveiligde kernenergie beschrijft. Nobelprijswinnaar Hannes Alfvén spreekt de 1000 gedelegeerden toe: “The best brains in society do not go for nuclear anymore. Our brilliant generation failed to really secure nuclear, why should the less bright then succeed?” We interviewen Amory Lovins die het jaar tevoren (1976) zijn beroemde *Soft Energy Paths* heeft gepubliceerd. In de avond verzeilen we in een kroeg waar de Nederlandse atoomdelegatie van RCN (Petten) en TH Delft aan de tapkast staat. Wetenschapsjournalist Casper Schuurin is de meest prominente criticaster. De RCN’ers zien hun speeltje verloren gaan, kern-energie. En ook zij gaan op de vuist. Casper en ik worden in een hoek gedreven, er vallen klappen. Er is veel agressie en bedreiging in deze jaren, nu alles op zijn kop staat.

W

28. De verklaring van Casimir

Veel van onze argumenten kunnen wij kwijt in het huisblad *Bèta* met Wouter van Dieren en Casper Schuurin als redacteurs. Het lukt om onze tegenstanders te verleiden aldaar hun argumenten te ventileren. Daarmee lijkt het kernenergie debat aan kwaliteit te gaan winnen. Een opsteker komt er tijdens de Dam conferentie over de ‘Zorg over de Toekomst’ naar aanleiding van het Club van Rome rapport. Prinses Beatrix is de initiatiefneemster en heeft het establishment uitgenodigd. Omdat ik één van de vele gespreksgroepen mag voorzitten moet ik ook bij de slotsessie zijn. Helaas moet ik die ochtend aan de TH Eindhoven college geven. Ik kom dus 10 minuten te laat aan bij het Paleis. De lakei die open doet wil me tegenhouden, ‘want de prinses is al binnen’. Zonder pardon stap ik langs hem heen met het commentaar ‘dat de prinses vast wel weet dat er ook moet worden gewerkt’ en sluip de zaal binnen. Die middag verklaart Casimir, nota bene Voorzitter van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, dat hij grote twijfels heeft over kernenergie. Zijn belangrijkste bezwaar is dat kernenergie zou kunnen leiden tot grote nadruk op verregerende veiligheidsmaatregelen.

Voor onze oproep tot bezinning is deze verklaring van een man van zijn statuur van enorme waarde.

EJ

29. Help wij zijn ontwikkeld

Samen met Bas de Gaay Fortman en Henk Thomas hebben we een boek geschreven “Help wij zijn ontwikkeld”, dat een groot succes zal worden. Het eerste exemplaar wordt uitgereikt aan de minister president, Joop den Uijl. TV-anchorman Wil Brugsma is de voorzitter in een stampvol Nieuwspoort. Den Uijl heeft wel wat anders aan z’n hoofd, want bij Beilen is de trein-kaping aan de gang. In de tien minuten dat hij binnenrent zegt hij dat iedere pagina in ons boek hem tegenstaat. Hij is nog van de oude socialistische stempel, de schoorstenen moeten roken, en het boek legt juist uit waarom dat een slechte keus is. Als hij weer weg snelt neemt de minister van Wetenschap, Boy Trip, het over. “Als ik dit eerder had gelezen, dan had ik heel andere beslissingen genomen” zegt hij. Als je het nu leest is het nog steeds actueel.

W

30. Energie efficiëntie

Minder energiegebruik wordt een nieuw punt op de agenda, immers dat vermindert de roep om kerncentrales. Het gaat om de technische mogelijkheden van energie efficiëntie en om pogingen om consumenten minder energie te laten gebruiken onder de titel energiebesparing. De groeicijfers in rapporten voor het energieverbruik zijn al jaren hoger dan die van de productiegroei. De bevolking wordt welvarender en kan zich meer veroorloven. In die dagen houd ik lezingen over het energieprobleem in koude kerkzaaltjes en zelfs bij een Moeder Mavo. Mijn openingsvraag is: “Wie van de aanwezigen heeft dit jaar iets geminderd?” Dan volgt doodse stilte. Er is in die tijd een kerkelijke campagne over consuminderen, maar die heeft helaas weinig opgeleverd. Maar de interesse groeit, zo is er binnen Shell

een werkgroep Energy Conservation, die heeft aanbevolen om minder energieverbruik aan de klanten te adviseren. Dit voorstel wordt niet gewaardeerd, management wordt immers afgerekend op hogere productie. Pas jaren later ontdekken de energiebedrijven dat ze een ander doel moeten nastreven, te weten tevreden energiekanten. En klantgerichtheid betekent ook advies over besparingsopties.

EJ

31. Hindu priester in Moskou

Het is winter 1990 en we zijn in Moskou. Het vriest min 20 graden maar we zitten in het Kremlin voor de eerste Perestroika conferentie met 900 anderen op uitnodiging van Gorbachov. Ik ben lid van de Nederlandse delegatie onder leiding van Erica Terpstra. Met Erica, videorecorder bij de hand, loop ik over het bevroren Rode Plein. Zij filmt en ik praat over de wereldvrede. Zij glijdt uit en ik kan haar ternauwernood opvangen. Daarna 10 dagen verzoening, vrede, hoop en vooral veel buffetten. Ook concerten en een opera, Madre, van een Russische componist, in het Bolsjoi. Al Gore houdt een bevlogen klimaatrede, De Koude Oorlog is voorbij en Gorbachov roept op tot samenwerking. In de slotzitting zitten op het podium de voorzitter van de Academie voor Wetenschappen, de Patriarch van Moskou, de Aartsbisschop van Canterbury, de Groot Moefti van Syrië, de Rabbijn Soetenhorst uit Den Haag en een hogepriester uit Calcutta. Veel Vrede, Pace en Peace. Dan gaat de Hindu priester voor in luid gebed. Voor het eerst, na 75 jaar atheïsme, klinkt een religieuze boodschap in deze communistische tempel. Alle 900 gedelegeerden zijn in tranen.

W

32. Ferme jongens, stoer knapen

Er is in Zweden een beraad over kernenergie, georganiseerd door de Wereldraad van Kerken. Ongeveer 30 deskundigen uit verschillende landen zijn uitgenodigd om een advies te schrijven. Onder hen zijn weinig politici,

behalve een Indonesische generaal die niet kan nalaten om alles met een daverende lach te begroeten. Hij is één van de weinig hogere Christen-Indonesiërs die hier de stem van de Derde Wereld kan vertegenwoordigen. Omdat wij met een film bezig zijn willen we hem enkele Hollandse woorden ontlokken. Hij weigert, tot middenin een discussie over vermeend kolonialisme door het Westerse Non-proliferatie beleid. In een schaterend betoog zegt hij ineens tegen Casimir: "Mister Chairman, this paternalistic neo-colonialism reminds me of a song from your country" en hij begint uit volle borst in het Nederlands 'Ferme jongens, Stoere knapen' te zingen. De cameraman van IKON moet er zo hard om lachen dat hij vergeet dit te filmen.

EJ

33. Mozart sonates in Zweden

We reizen door een winterlandschap in de trein van Stockholm naar Hälsjöfors, vier uur door de duisternis. De trein is een romantisch soort Oriënt Express, maar er is geen catering. We logeren in Lukabrunnen, een spa uit de tijd van Gustav I. De Finnen in onze groep duiken meteen in een ijswak, iedere ochtend weer en daarna de sauna in. Bio Schmidt-Bleek heeft hier jaren gewerkt aan een 'factor 10' gebouw voor de Design Academy. Het voldoet aan de 10% norm, dat wil zeggen slechts 1/10 van het normale energie- en materiaal verbruik. Het stadje is ter ziele gegaan nadat de ijzermijnen werden gesloten. Dankzij deze Design Academy en een HBO-opleiding voor koks is herstel ingetreden. De Zweedse minister-president, Göran Persson, opent het gebouw terwijl wij op de ingesneeuwde tribunes kijken naar een Oerol-achtige voorstelling in het bos. Die avond vierten we het succes en ik speel op een oude vleugel mooie variaties op Mozart sonates. Het publiek in de prachtige Larsson-achtige hal is enthousiast. Soms is er ook geluk aan het duurzame front.

W

34. Amory Lovins

Uit Amerika bereiken ons berichten over een nieuwe benadering van de energie problematiek. Amory Lovins schrijft een gefundeerde kritiek op kernenergie en later in het bekende blad *Foreign Affairs* een oproep om anders te gaan denken over de energie toekomst: 'A road not taken'. Aan de hand van tientallen voorbeelden legt hij uit dat de weg naar steeds meer energieproductie verkeerd is. Energie efficiëntie, -besparing en het ontwikkelen van duurzame bronnen is een veel acceptabeler aanpak, niet alleen voor het milieu, maar ook voor de economie.

Voor ons is dit manna, hier wordt tot in detail uitgerekend waar wij naar toe willen. We zorgen ervoor dat zijn artikel wordt vertaald en bovenal lukt het ons Amory Lovins te laten uitnodigen bij een aantal ministers van het kabinet Den Uyl. Hij logeert de avond vóór het bezoek bij ons in Leusden en is doodziek. Hij ligt rillend in bed als een halfdood vogeltje, en de volgende ochtend wankelt hij richting trein naar Den Haag. Hij schijnt overleefd te zijn gebleven, zowel fysiek als inhoudelijk. Enkele jaren later baseert Theo Potma zijn 'Vergeten scenario' op de zelfde uitgangspunten als Lovins.

EJ

35. Factor 10

In Carnoules in de Provence ontmoeten we ieder jaar in September een groep bevlogenen onder de naam Factor 10 groep. Aanvoerder is Bio Schmidt-Bleek, vice-president van het Wuppertal Institut für Klima, Energie und Umwelt. Bij dit Duitse Institut ben ik betrokken als vice-voorzitter van de Beirat en van de Aufsichtsrat. Derden komen uit Europa, VS, Japan en India en het doel is ieder jaar met elkaar te spreken over de stand van zaken rondom Resource Efficiency. Regelmatig zijn er ook gasten zoals de directeur van Dow Chemical, politici, de schoondochter van Indira Gandhi en nu de milieuminister van India, Maneka. Ze is een felle dame, en ze wil vooral ook Brigitte Bardot ontmoeten. BB woont even verderop, maar het lukt niet haar te spreken. De partner van Bio is gastvrouw op zijn Frans met veel foie gras, rosé, jambon, saumon en fromage in ongekende hoeveelheden. Ontbijt om 10 uur, dejeuner van 12 tot 14 en diner om 20 uur tot

middernacht. Meestal ook een siësta en een beetje zwemmen. Ik speel urenlang accordeon, alles wat voorbij komt. Hoogtepunt is een lied in drie talen waarbij ik onze eigen missie op de hak neem. Er wordt meer gegeten en gezongen dan gewerkt, een week lang. Toch verschijnen er, vanaf 1992, ieder jaar een 'Declarations de Carnoules'. Mijn liedtekst wordt opgepikt door een aanwezige journalist uit Düsseldorf die een satanisch artikel aan wijdt aan deze feestende groenen. De grote mannen van het Wuppertal Institut blijken drinkebroers, onder aanvoering van de muzikant "der etwas füllige professor von Dieren". De gevolgen zijn er naar: in het parlement van de deelstaat worden vragen gesteld, maar we trekken ons er niets van aan. We gaan rustig door tot in 2010 het laatste glas op deze club wordt geheven. Bio verhuist terug naar Berlijn. Gelukkig heeft Eric-Jan nu een huis in de Provence, waar we rustig door kunnen blijven drinken.

W

36. Frontaal TV-optreden

De maatschappelijke discussie over kernenergie is tot dusver voornamelijk via de pers gelopen, maar nu komt er een uitnodiging voor een TV-debat tussen Kistemaker als voorstander en mij als tegenstander. Het VARA-programma 'Frontaal' heeft als opzet dat je met een andersdenkende debatteert, voor een onpartijdige jury over een bepaalde stelling. De jury stemt vóór en ná het debat. Beide debaters brengen drie getuigen mee. Je ondervraagt ook de getuigen van de tegenpartij, in mijn geval dus Kistemaker, die als getuigen drie energie bobo's heeft meegenomen. De stelling is "Nederland heeft kernenergie nodig om economisch sterk te blijven". Mijn TV-ervaring blijkt nuttig, zo weet ik dat voorzitter Herman Wigbold zich streng houdt aan de tijd: dus na de toegezegde x minuten word je afgebroken. Omdat ik de jury niet wil confronteren met 4 keurige heren tegenover 4 alternatieve types, kies ik mijn getuigen niet alleen op inhoud, maar ook op uitstraling: twee correcte heren met das en een jonge vrouwelijke wetenschapper. Wij hebben ons duidelijk beter voorbereid. Kistemaker is gewend om overal te mogen uitspreken en wordt zichtbaar van zijn stuk gebracht door de ingrepen van de voorzitter. Op inhoud hebben zij ons verkeerd

ingeschat: zij denken dat wij steenkolen gaan verdedigen, maar wij hebben juist ingezet op energiebesparing als alternatief voor kernenergie. Tijdens het kruisverhoor van elkaars getuigen gebeurt er iets onverwachts. Mijn vrouwelijke getuige heeft chemie gestudeerd en als de natuurkundige Kistemaker allerlei bezwaren rondom steenkool opsomt onderbreekt zij hem: "Professor, ik kan merken dat u geen chemicus bent, want uw cijfers kloppen totaal niet". De beroemde man is totaal verbluft en blijft zonder woorden. Voorzitter: "Uw tijd is 'op'!"

Met gevoel voor demagogie heb ik nog een troef bewaard tot het slotpleidooi om de jury van gedachten te doen veranderen voor ze weer stemmen. Ik zeg in de toegezegde 6 minuten "kernenergie is niet nodig voor onze economische groei, want we hebben nog gas genoeg dat we met grote efficiency kunnen inzetten". En als slotzin: "U hoeft niet alleen ons te geloven, maar ik heb hier een recent rapport van de energie commissie van de werkgevers VNO die dat duidelijk bevestigt". Dit concept rapport was ons toegestuurd door BG lid Wiero Beek, die in die VNO commissie zit. Het resultaat is dat wij de jury hebben overtuigd en de grootste overwinning halen uit de Frontaal- geschiedenis. Na afloop is er een gezamenlijk diner en blijkt de redactie verbaasd door de uitslag en Kistemaker is zichtbaar geïrriteerd. Ik zie hem denken: "Snotneus".

EJ

37. De duinrede van Wubbo

Het Springtij Festival is begonnen en we ontvangen bijna 400 duurzame gasten in de Tonnenloods op Terschelling. Drie dagen lang, vol met masterclasses, toespraken, workshop, experiences, kampvuren, muziek en verhalen. Oerol, maar dan met wetenschap, politiek, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Hoogtepunt is de uitreiking van de Branderis Prijs aan Wubbo Ockels in een beschutte duinvallei. Wij weten allen dat hij door de dood getekend is en daarover spreekt hij in zijn Duinrede. "Iedereen sterft, het verschil is dat jullie niet weten wanneer dat zal zijn en ik weet dat wel". Hij vergelijkt zijn ziekte met de lijdende aarde. De wanhoop van de patiënt, de zoektocht naar genezing, het bidden tot een God en

het onherroepelijk einde. De naderende dood geven hem het aureool van en ziener. Niemand van de honderden op het duin kunnen zich van het gewicht van dit moment onttrekken. Als zij het duin verlaten, is iedereen in tranen.

W

38. Een nieuw hoofdstuk in het kernenergiedebat

Het risico in het kernenergiedebat blijft dat het een enerzijds/anderzijds verhaal gaat worden tussen deskundigen. Kan het anders? Via TNO ben ik geïnteresseerd geraakt in de aanpak van de Milieu-effect-rapportage (MER), die in de VS is ontwikkeld. Deze methode is een gestructureerde manier om verschillende alternatieven met elkaar te vergelijken en vooral ook om het publiek daar over mee te laten spreken. Ik probeer de verschillende opties voor de energievoorziening volgens deze MER-methode in te vullen en suggereer daar ons kerkelijk advies op te richten. Voorzitter Casimir steunt mij daarin en zo komt er een advies bij de Synode over de Brede Maatschappelijke Discussie (BMD). Minister Van Aardenne (VVD) weet er geen raad mee en vraagt advies aan de Algemene Energieraad (AER), die eind 1978 komt met een uitgewerkt voorstel. Daarmee begint een nieuw hoofdstuk in het (kern)energiedebat.

EJ

39. Duurzamen versus 'fossielen'

In de Tonnenloods spreken tijdens Springtij 2013 grote namen uit de energie-industrie waaronder Dick Benschop van Shell, Hans Alders van EnergieNed en Gertjan Lankhorst van GasTerra. De 300 mensen in de loods zijn bezielde groenlustigen met weinig begrip voor de realiteiten van olie en gas. In hun ogen moet alles in korte tijd groen, duurzaam, zon en wind worden; dat is de enige weg naar de wereldvrede. Gestaag groeit de verantwoordiging door hun rijen tot iemand opstaat en de mannen op het podium uitmaakt voor, jawel: "fossiele klootzakken". De voorzitter weet zich geen raad, wij zijn verstijfd. Het duurt enkele jaren voor de schade aan de

reputatie van Springtij is hersteld. Jan Paul van Soest gaat bij iedereen uit die wereld langs en ik breng vredesbloemen naar de beschadigden. Daarna voeren we de 'Chatham House Rules' in: een baken voor respectvolle debatten. Na een paar jaar wordt het Springtij Forum weer een podium voor allen.

40. Aanbodgericht

Mijn kerkelijke betrokkenheid wordt internationaal door deelname aan de discussies binnen een project van de Wereldraad van Kerken: Church and Society. Dit eindigt in een grote conferentie in Boston in 1979, waar een verklaring over kernenergie wordt aangenomen. Ik ben gevraagd als rapporteur van de werkgroep waarin ook kernenergie-adepten zitten, die onder leiding staat van de oud secretaris-generaal van Hervormde Synode, Albert van den Heuvel. Hij weet weinig over energie, dus kan ik als zijn secretaris redelijk veel invloed uitoefenen. In de finale plenaire zitting mag ik ons verhaal over kernenergie verdedigen. Ik heb het geluk dat die week een rapport van Harvard Business School is verschenen, dat verminderd energieverbruik hoog op de agenda zet. Na mijn citaat uit dat rapport staat een boze ingenieur van Westinghouse (Amerikaanse reactorbouwer) op met de claim: "this country has not consumed itself to success, but has produced itself to greatness". In een notendop is dit de hele energiediscussie anno 1979: altijd aanbodgerichte plannen en zelden aandacht voor de vraagsturing.

EJ

41. De snuiftabak van Helmut Schmidt

Dit zijn de jaren dat we de opening van het Oostblok vieren, met de hoop op een nieuwe en betere wereld. Er wordt daar weer met hartenlust geconfereerd en Vaclav Havel is gastheer op een congres samen met de International Herald Tribune. Havel laat zich vertegenwoordigen door een

Prinz Schwarzenberger, de oude adel staat weer op! Helmut Schmidt is de eregast en spreekt over samenwerking, technologie en industrie; een pragmaticus zonder veel visie. Die avond zitten we in een exclusief restaurant in de rivierenwijk; een sprookje. Aan tafel de auteur van "The seven sisters", Anthony Simpson, een boeiend boek over de olie industrie. Schmidt debatteert niet, hij doceert vier uur lang en drinkt intussen vele flessen wijn en... snuift tabak!. Dat heb ik nog nooit gezien: hij neemt een gouden snuifdoos, schudt wat op zijn pols en snuift het op en dat gaat uren lang door. Ik herinner me later niets van het gesprek behalve dat deze ervaring wordt bevestigd: "wat vandaag waar is wordt morgen achterhaald". Hij is een indrukwekkende man en wie ben ik dat ik mag aanzitten?

W

42. Kantelmoment

De uitkomst van de BMD in 1983 is voor velen een verrassing: er leeft bij de bevolking grote overeenstemming over de volgende punten:

- Drastische energiebesparing is nodig + efficiënt gebruik fossiele brandstoffen
- Inzet van milieu-vriendelijke energiebronnen wordt aanbevolen
- Geen uitbreiding van kernenergie nodig tot 2000
- Decentralisatie van elektriciteitsproductie is gewenst

Mooier hadden wij het als BG niet kunnen formuleren. Na tien jaar activisme hebben we eindelijk bereikt dat ook het beleid gaat kantelen.

EJ

43. Gaswinning op Terschelling

Op Terschelling wil Tulip Oil gas gaan winnen. Er ligt een klein veld ten noorden en dat bevat ongeveer 3 miljard M3 gas ofwel 3 BCM. De nieuwe Mijnbouwwet die in 2017 wordt behandeld zal naar verwachting een clause bevatten om de lokale bevolking te compenseren, zoals elders in Europa. Op het eiland voeren wij een pilot uit en er is daarvoor een klankbordgroep in het leven geroepen. Deze inventariseert de noden van het eiland en komt met een lange lijst die wel tot 40 miljoen euro optelt. Misschien is ook 14 miljoen haalbaar? Maar zo gaat het niet, een actiegroep staat op en weet een grote rel te organiseren. Binnen enkele weken staan de media roodgloeiend en de verdraaiingen zijn adembenemend. Ze spreken zelfs van het vuile CO2 dat de natuur zal vernielen. En 5 boortorens zo hoog als de Brandaris. Brandpunt, Trouw en Twitter smullen.

Dan komt er een telefoontje: "Van Dieren, we steken je huis in de fik"! Gevolgd door scheldpartijen op Twitter en later ook bedreigingen in de brievenbus. De burgemeester raadt een brandmelder aan, te koppelen aan de brandweer. Dat doen we niet. Maar mijn wil om me in te zetten voor dit eiland is voorgoed verdwenen.

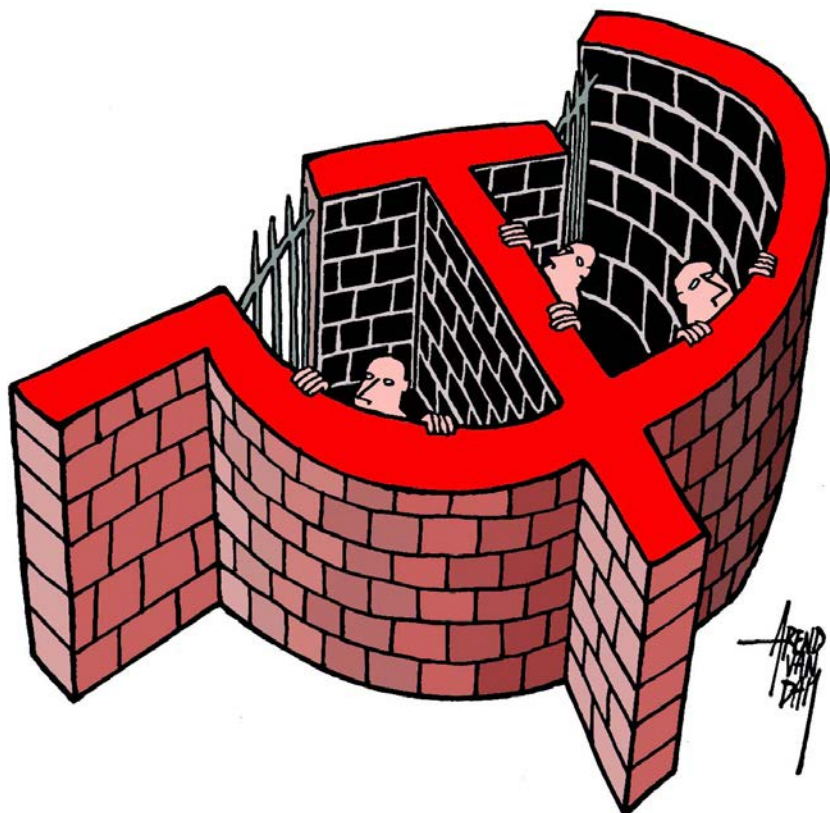
W

44. 'Het voordeel van de twijfel'

Eind 1983 word ik gevraagd te solliciteren op een vacature als hoogleraar Maatschappelijke Aspecten der Natuurwetenschappen op de VU. Hoewel ik niet gepromoveerd ben (en alle andere kandidaten wel) word ik benoemd. Later hoor ik dat een belangrijk argument is dat ik buiten het onderwijs actief ben in technologiedebatten en omdat ik een rol heb gespeeld in de Raad van Kerken. Najaar 1984 houd ik mijn intreerede 'Het voordeel van de twijfel', waarin ik kan teruggrijpen op mijn discussies met Casimir over de noodzaak om aandacht te besteden aan het maatschappelijk draagvlak voor toegepaste wetenschappen. Ik kan niet nalaten te waarschuwen voor de wetenschappers in strips van Tom Poes: professoren Sickbok en Prlwytzkofski, beiden een karikatuur van de technocraat (als Kistemaker) en de wereldvreemde geleerde. Voor de receptie heb ik een sprekende robot

ingebruurd die interviews met mijn gasten afneemt. Als ik 18 jaar later afscheid neem van de VU blijkt de robotica nog steeds in de kinderschoenen gebleven.

EJ

45. De Muur

De Muur is nog niet gevallen, maar dat zal niet lang meer duren. We komen regelmatig in Bulgarije, op uitnodiging van een actiegroep van een merkwaardige snit: Ecologica Za MIR. Een bisschop, een professor, geheime agenten, een monnik en wat ambtenaren. Ze maken grappen over het

communisme: "Als het communisme wordt ingevoerd in de Sahara, wordt het zand schaars". Er is een Vredesconferentie (Helsinki verdrag – NVSE), een soort verplicht nummer tussen Oost en West. Er hoort ook NGO deelname bij en dat zijn meestal de vakbonden. Ik wordt meegetroond om daar, geheel onvoorbereid, een rede te houden. We treffen 1000 man en de NGO ter plekke is dus de communistische vakbond. Wat moet ik zeggen? Als ik de eerste zin uitspreek klinkt meteen door een luidspreker de vertaling, dat is een meevaller want zo kan ik in die pauzes de volgende zin bedenken. Als ik dan voorspel dat ze binnenkort bevrijd zullen worden van de Koude Oorlog hoor ik de bonzen tandenknarsen, maar de zaal smult en staat ook stijf van schrik. Ik realiseer mij dat ze mij niets kunnen maken. Na afloop komen enkele journalisten naar mij toe. Die van "Neues Deutschland" uit de DDR vertelt dat de vertaler zich goed aan mijn tekst heeft gehouden. De journalisten zeggen de veranderingen te herkennen, maar mogen er niets over schrijven. Enkele weken later valt de Muur en wordt de Bulgaarse despoot Zjivkov verdreven.

W

46. Splijtstof

Tijdens de BMD roeren de voorstanders van kernenergie zich duchtig. Er verschijnt een boek Kernenergie in beweging met als redactie Arnold Heertje en Cees Andriesse (onderzoeker in nucleaire fysica). Op de flaptitel staat: "door dit boek krijgt de discussie rond kernenergie een hechter fundament". Vrijwel alle auteurs komen uit het nucleaire wereldje en de nadelen van kernenergie worden gebagatelliseerd. Vanuit de BG besluiten wij een andersoortige publicatie te maken, waarbij de voor- en nadelen naast elkaar worden gezet. Het boek 'Splijtstof, controverses over kernenergie', komt een jaar later in een goedkope editie uit, met cartoons van Arend van Dam. We hebben drie wetenschapsjournalisten gevraagd om het concept te lezen en gebruiken hun aanbevelingen als flapteksten: "waardevol voor de meningsvorming" (AD) en "een verademing in de scheefgegroeide discussie rondom kernenergie" (Trouw).

EJ

47. Gemeenplaatsen in het debat

In Hannover ontvangt Gerd Schröder, minister-president van Niedersachsen de Club van Rome. Eregast is Gorbachov, die een prachtige toespraak houdt. De toehoorders in het paleis laven zich aan de belofte van een nieuwe wereldvrede en honderden journalisten verheugen zich op de persconferentie. Het plenaire debat van de Club van Rome is erger dan een tegenvaller en de journalisten verdwijnen massaal. Dit zullen we nog vaak meemaken in Club van Rome: gemeenplaatsen en voorspelbare quatsch. Ik kan er nog steeds niet tegen.

W

48. Die lastige Bezinningsgroep

Cees Andriess speelt een interessante rol in de discussie. Op verzoek van een weekblad discussieer ik met hem. Hij blijkt langzamerhand op te schuiven naar onze standpunten. En andersom wordt de BG geaccepteerd als een serieuze medespeler in het energiedebat, zij het wel 'als een luis in

de pels van EZ'. Het verhaal gaat dat ambtenaren op dat ministerie niet graag de lift naar beneden namen, want dan moesten ze op de knop BG drukken. In ieder geval wordt de BG gevraagd een lid te leveren voor de Algemene Energie Raad (AER) en functioneren enkelen van ons in andere adviesraden. In de periode na de BMD worden de gesprekken minder antagonistisch. Het onbegrip voor elkaars inzichten blijft, zoals blijkt als de BG een symposium organiseert over een eigen BG Elektriciteitsscenario tot 2000. De Directeur Generaal van EZ stelt in zijn speech voor "om onze voorstellen voor windenergie te steunen als we niet meer blijven zeuren over kernenergie". Jaren later heeft een actiegroep ingebroken op dat ministerie en vindt een aparte bureaula vol met vijandige teksten over die lastige Bezinningsgroep.

EJ

49. Monsanto en het grootkapitaal

Monsanto (St Louis, Kentucky) wordt geleid door Bill Shapiro, een bevlogen wereldverbeteraar. Michael Braungart en Bill McDonnell adviseren hem en zijn droom om met Genetisch Gemanipuleerde Planten (GMO's) de honger de wereld uit te drijven. Braundart wil dat ik meedoe, maar ik weiger. Korte tijd later word ik gebeld door de directeur Corporate Affairs van Monsanto die ik ken uit de Rain Forest Campaign. Shapiro blijkt in zijn bedrijf mensen te hebben aangetrokken die bevlogen activisten, idealisten en aanverwante groenen te zijn geweest. Zij vertellen dat zij over een paar dagen willen vergaderen over of GMO's in Europa, en of ik als Europeaan wil aanschuiven. Ik spring in het vliegtuig en maak onderweg een presentatie op keurige transparante sheets (het is 1998). De hoogste baas van Monsanto in Europa is een Vlaming en hij en zijn wetenschappelijke directeur zijn sterke en geïnspireerde mensen. We ontwerpen een plan om met de critici van Greenpeace, Friends of the Earth e.d. alle claims van de verschillende partijen te onderzoeken. Zijn GMO's gevaarlijk? Kunnen ze de beloften waarmaken? Na twee jaar studie zijn er conclusies: een soort 50/50 compromis. Ja, maar ook Nee. Schade Ja en Voordelen Ja. Doen? Ja en Nee. Misschien/tenzij? Maar het helpt allemaal niet. Monsanto wordt overgenomen door het bastion van Amerikaanse winstjagers en alle

nuances worden uitgebannen. Op een morgen komt die Vlaamse CEO zijn kantoor binnen en staan er mannen met zijn ontslagbrief. Even later neemt hij de bus naar huis. In “the Lords of the Harvest” staat het verhaal van de wetenschappelijke voorhoede die oprecht gelooft in de zegeningen van GMO’s. Eén van de directeurs van Monsanto wordt later minister in regering Bush. Het grootkapitaal vernielt zijn eigen dromen.

W

50. Kinderen van Tsjernobyl

Na het einde van de BMD lijkt het erop dat de nieuwe regering Lubbers toch voor enkele kerncentrales wil kiezen. De ramp met Tsjernobyl in april 1986 heeft dat definitief veranderd en de weerstand tegen kernenergie blijft sindsdien groot. Door de interesse in de slachtoffers van die ramp ontstaat via een TV-programma het initiatief 'Kinderen van Tsjernobyl'. Ik word in het bestuur gevraagd en drie jaar lang hebben we 200 kinderen uit de besmette regio naar Nederland gehaald voor een tweewekse vakantie. Samen met

mijn echtgenote heb ik mij ingezet om die kampen tot een succes te maken. Door deze ervaringen krijg ik zicht op de ellendige situatie in Oost Europa, waar ik later nog een duurzaamheidsproject zal gaan opzetten.

EJ

51. Het Oostblok

In ben een jaar lang lid van het NATO Science Committee. De Koude Oorlog is voorbij en de Nato wil het Oostblok te hulp schieten bij het saneren van militaire terreinen. Duizenden vierkante kilometers vol afval, cadmium, lood en andere zware metalen, resten geëkt gifgas en veel radioactieve rommel. In hun ijver hun landen te verdedigen, hebben ze veel vernietigd. We gaan op bezoek bij een paar locaties in Hongarije. In een gemoedelijk gesprek met een Russische generaal kijken we terug. De generaal drinkt veel en vertelt dus ook teveel. Waarom, waarom waren jullie in het Westen toch zo bang voor onze raketten? Wat heeft de CIA jullie op de mouw gespeld? De helft van onze tanks stonden gewoon te roesten. En die raketten, die zouden we nooit afschieten want de kans was groot dat ze ter plaatse zouden neerkomen. Hij schudt van het lachen onder zijn te grote pet. Wij stellen later voor om 1% van het Amerikaanse defensiebudget te besteden aan Oostblok sanering. Uiteraard afgewezen. De VS doen alles om de oude Sovjets te vernederen. De wraak van Poetin vindt hier zijn oorsprong.

W

52. Het Warnsborn Overleg

De BG is de eerste 20 jaar vooral bezig met de elektriciteitssector. Daar is de optie kernenergie dominant. Onze relatie met de daar heersende elite, de energiebaronnen, is speciaal, vooral als de BMD onze standpunten ondersteunt. In 1985 word ik gebeld door Niek Ketting uit mijn Delftse 'old boys network': "of we niet eens moesten gaan overleggen over en weer". Deze topman van de koepel (SEP) stelt voor dat we elkaar treffen in Hotel

Warnsborn bij Arnhem. Hij zal 4 paladijnen meenemen en probeert invloed uit te oefenen op diegenen die hij in de BG 'wel acceptabel' vindt (Wouter bijvoorbeeld 'liever niet'). Zo ontstaat het z.g. Warnsborn Overleg, dat een jaar of tien heeft gefunctioneerd en uiteindelijk constructief blijkt, omdat we elkaars inzichten serieus gaan nemen. Niet onbelangrijk is dat er een kameraadschappelijke sfeer ontstaat, deels omdat de heren allen typische Delftse no-nonsens ingenieurs zijn. Uiteindelijk heeft dit gezelschap ook het 25-jarig BG-jubileumcongres in 1999 genereus gefinancierd onder het motto: " we hebben elkaar altijd scherp kunnen houden."

EJ

53. Het gevecht rond de Splitsingswet

Het is 2005 en de markt is de baas. De Splitsingswet is uitgedacht door de kamerleden Ferd Crone (PvdA) en Paul de Krom (VVD) en wordt verdedigd door ex-minister Laurent-Jan Brinkhorst (D'66). De eerste noemt zich marktsocialist, de tweede is marktideoloog en Brinkhorst is, zoals veel D'66'ers, een opportunist, die met de waan van de dag mee gaat. De idee is dat de energiebedrijven moeten liberaliseren, en dus verkocht mogen worden. In plaats van een enorme krachtenbundeling van Gasunie, Nuon + Essent, bijvoorbeeld, waardoor een Europese formaatspeler zou ontstaan, wordt alles in stukjes geknipt. De netten moeten in publieke handen blijven. Jaren later wordt de productie van Nuon aan Zweden (Vattenfall) verkocht en Essent aan de Duitsers (RWE), beide gesplitst en beide publiek, hoezo privatiseren? We maken tal van analyses over nut en noodzaak van deze splitsing en trekken conclusies die de heren niet bevallen. Want, zo concluderen wij, er zullen geen voordelen optreden, de nadelen zijn dominant. In de krant spelt Brinkhorst op de man, want ik ben in zijn ogen een maat van deze elektriciteitsbedrijven die mij immers betalen voor de tegenlobby? In de overeenkomst met deze bedrijven staat de clausule dat ons ontwikkelingsproject in Mexico (voor Saline landbouw) 1,7 miljoen ontvangt als het ons lukt de Splitsingswet van tafel te krijgen. Crone gaat in de aanval en dreigt mijn eliminatie als ik doorzet, dan zal hij ervoor zorgen dat ik nooit meer aan de bak kom. Zijn vrienden in de krant publiceren een artikel dat

op een publieke terechtstelling lijkt. Het zijn zware tijden. Later dat jaar ontvang ik een lintje (Officier Oranje Nassau) en de Rachel Carson Award. Eind 2006 struikelt de wet in de Eerste Kamer. Eneco en Delta weigeren te splitsen, nadat in 2007 de Tweede kamer alsnog de Senaat passeert. Anno 2016 is het gevecht nog niet voorbij.

W

54. In koor

We worden, samen met de energiebaronnen, uitgenodigd op het pompeuze afscheid van Niek Ketting als voorzitter van de Samenwerkende Electriciteits Producenten (SEP). In Rotterdam is de Passagiers Terminal afgehuurd en honderden gasten worden opgevrolijkt door twee orkesten, een ballet, een Afrikaans koor en ronkende speeches. Ik heb met Wouter afgesproken dat ik een lied maak en hij accordeon zal spelen. Ik heb 10 kritische mensen uit Warnsborn-overleg gevraagd mee te zingen in het Tegenstroom-koor. Met moeite krijgen we 5 minuten tijd, maar op het cruciale moment kan niemand Wouter's accordeon vinden. Na enige commotie wordt het feest stopgezet en zingen we Niek toe met deze tekst op de melodie van mijn favoriete klassieker, 'het Meisje van de Zangvereniging' van Dirk Witte:

"Dan krijg ik altijd weer die binnenpret om Nico
Ja, die Ketting met het schakeltje soms dwars
Met dat vonkje in zijn ogen
en een megasterk vermogen
en een kilowatt karakter in zijn mars"

EJ

55. LIMITS als levensopdracht

Ik ben op reis door de VS en loop in Boston tegen de MIT-groep aan van Jay Forrester en Dennis Meadows + friends. Zij vertellen over hun concept rapport Limits to Growth en over de Club van Rome. Dit wordt later het beroemde rapport dat ik thuis honderdvoudig kopieer en verspreid onder

vrienden en invloedrijke opinieleiders. Begin Oktober 1971 laten we de bom barsten, alle pionnen zijn in stelling gebracht. Het wereldnieuws spreekt over "Apocalypse op afbetaling". Voorbereiding en lancering organiseer ik met een machiavellistische theorie en het werkt. Deze taak en dit succes bepalen mijn hele verdere leven. Ik wordt Mister Club van Rome in Nederland en ik zal nooit meer los komen van deze titel en deze rol. Ik was graag kunstschilder geworden, full time en niet halfbakken, zoals nu. Of dirigent. Nee, LIMITS is voortaan mijn levensopdracht.

W

56. Het bos in met het LMO

Eind jaren tachtig word ik gevraagd om voorzitter te worden van de koepel van natuur- en milieuorganisaties, het Landelijk Milieu Overleg (LMO). Vier jaar lang moet ik tumultueuze vergaderingen leiden, waarin meestal de interessante onderwerpen pas aan de orde komen tijdens de rondvraag. Het doel is afstemming en samenwerking, maar dat blijkt uiterst lastig, want ieder heeft zijn eigen gelijk. Het secretariaat is sterk bemenst en zorgt voor een stortvloed van onderwerpen, die vaak door de NGO's onderling worden betwist. Het zijn de jaren van het eerste MilieuBeleidsPlan (NMP1) en het rapport Zorgen voor Morgen. We lijken de wind mee te hebben: milieu wordt politiek belangrijk. Minister Alders stelt voor om een samenwerkingsverband op te richten van alle natuur- en milieuorganisaties. Tevergeefs leid ik een Initiatiefgroep die dat moet waarmaken. De laatste vergadering is in het kasteel van Natuurmonumenten. Hun voorzitter Pieter Winsemius wandelt binnen en keurt meteen onze aanpak af. Ik doe nog een moedige poging en stuur deelnemers twee aan twee het bos in met een opdracht om verder te komen. Enkele uren later is er een slap compromis, dat nergens toe heeft geleid.

EJ

57. Radio in de regen

Sicco Mansholt is nog even voorzitter van de Europese Commissie, maar al bevangen door de Club van Rome. Hij gaat in debat met Ambroise Roux van de Franse werkgeversclub Patronat Française. Het gaat over grenzen aan de groei en de Club van Rome. Sicco praat Gronings Frans. We zitten in de studio van de BRT in Brussel. Het onweert en de regen klettert op het dak. Deze Roux gelooft in de zegeningen van de techniek, alles zal goed komen. Rudolf Spoor is de TV-regisseur van de NTS (nu NOS). Hij maakt zich zorgen over de slechte techniek van de BRT-studio. Dan gebeurt het ongelooflijke. Het dak begeeft het. Terwijl Roux zijn hoop uitspreekt in de techniek vallen er druppels op de microfoons.

W

58. Jim MacNeill en Our Common Future

Nu ik professor ben en ook nog voorzitter van een koepel van NGO's mag ik meedoen aan groter werk. Zo onderhandelen we over het MilieuBeleidsPlan (NMP1) met een DG, die een oude bekende uit Delft is. En minister Ginjaar vraagt me in een keurige Commissie Lange Termijn Milieubeleid. Ik moet wel even wennen aan de mores in een dergelijk gezelschap, en vraag wat nu eigenlijk onze ambitie is: deel 2 van het net gepubliceerde Zorgen voor Morgen?? Nog een boek, wie zit daar op te wachten? Ik reis naar een conferentie in Bergen (Noorwegen) waar zwaar onderhandeld wordt over nieuw Milieubeleid. Officiële conferenties kennen ook schaduwconferenties van NGO's, die meestal interessanter zijn. Hier ontmoet ik Jim MacNeill, secretaris van de Brundtland Commissie, die Duurzame Ontwikkeling in 1986 op de kaart heeft gezet met 'Our Common Future'. Hij bloeit helemaal op als blijkt dat vanuit Washington bericht komt dat het voorzorg principe ('Precautionary principle') Amerikaans overheidsbeleid is geworden. Dit blijkt een doorbraak in de onderhandelingen met de industrie: de bewijslast ligt bij de voorstanders van de ingreep of de maatregel als er geen wetenschappelijke consensus bestaat over de toekomstige schade. Jim krijgt van Wouter en mij 20 jaar later (2009) een door ons zelf verzonden Club-of-Rome Award ten overstaan van Gorbachov en de koningin.

59. Prins Claus

We vergaderen met Het Comité van KPN. Voorzitter is Wim Dik, de hoogste baas van het bedrijf. De leden zijn Heleen Dupuis (ethica uit Leiden), Jan Wolkers, Prins Claus en ikzelf. Wij bespreken twee keer per jaar de Goede Doelen van de telefoonkaarten. De plek is het Landgoed Voorlinden in Wassenaar. Claus spreekt veel en langzaam. Wolkers spreekt veel en heel snel. En is amicaal naar Claus: "Prins, ik vind dat u groot gelijk heeft, prins". Deze vertelt graag privé geheimen, zoals het zelf koken voor Beatrix, bij voorkeur Spaghetti-Bolognese. Dat gaat zo uren door en het protocol verbiedt dat Wim Dik de Hoogheid afhamert, dus het wordt laat. Dan schuift hij een briefje naar mij toe: "Jij mag wel afbreken, doe dat nu!". Het is tegen 23 uur. We hadden tot 21 uur afgesproken.

W

60. Amerika en het klimaat

In de loop van 1989 word ik voor drie maanden gevraagd als 'Visiting Professor' aan een deftig Amerikaans instituut: Carlton College in Northfield, Minnesota. Ik word geacht 2 x 2 colleges per week te geven: technologiebeleid en milieubeleid. Ik waardeer de kwaliteit en werklust van Amerikaanse studenten. Op zoek naar een interessante invalshoek tref ik een themanummer van SCIENTIFIC AMERICAN over milieuproblematiek met als titel 'Managing system earth'. In uitstekende korte artikelen worden de grote milieuproblemen behandeld. Zo beschrijft Stephen Schneider de manier waarop hij de Amerikaanse Senaat bewust heeft gemaakt van de klimaat problematiek, in de bloedwarme zomer van 1988. Ik realiseer me dat klimaat de sleutel is tussen energie en milieu. Er is nog geen mail mogelijk, dus zend ik een telex naar Lucas Reijnders met de vraag: "als je klimaat centraal zet, zijn er dan andere milieu issues die daar last van gaan krijgen?" Antwoord per ommegaande: "Niet dat ik weet."

Bij mijn vertrek mag ik een afscheidscollege houden over het veelkleurige palet van de Europese milieubewegingen. Ik gebruik als titel "The Greening of Europe", waarover Fritjof Capra net een boek heeft geschreven.

EJ

61. Kerneleerden-kakofonie op Sicilië

De Club van Rome wil dat ik spreek op de conferentie van de World Federation of Scientists die ieder jaar bijeenkomen in Erice op Sicilië, een Etruskisch stadje. Alles wordt betaald, ook voor de 150 deelnemers. De grote gastheer is Professor Zuchichi van CERN, inmiddels 85 jaar oud, maar zeer vitaal. De Middeleeuwse kerk is ingericht als conferentiecentrum. Overal foto's van Zuchichi met ongeveer alle pausen sinds de Tweede Wereldoorlog. Hier kwamen ooit sinds 1952 in diep geheim de atoomgeleerden uit de VS en de Sovjetunie bijeen om het Non-Proliferatie Verdrag (NPV) uit te werken. Een historische plek, en in de zaal veel NPV verleden, dus kerneleerden. Het blijkt geen milieu- of energie conferentie te zijn, maar een lobby voor kernenergie. Kweekreactor, kernfusie, Thorium reactor, alles komt voorbij. Ik vertel een verhaal over klimaatverandering, dat prompt voor hevige opwinding zorgt. Ze schreeuwen dat ik het kapitalisme wil elimineren. Dat klimaatverandering een marxistische samenzwering is, enzovoorts. Een enorme kakafonie en na een kwartier staat Zuchichi op en verklaart dat: "The lecture by Professor van Dieren has not taken place". Later blijkt dat hij nauwe banden onderhoudt met de Siciliaanse mafia. Wat een unieke ervaring.

W

62. Tweespraak

De chemische beroepsvereniging KNCV houdt een jaarlijks congres en dit keer over het milieu. Mij wordt gevraagd een kritische noot te zetten bij hun claims dat ze schone koplopers zijn. Ik vraag de directeur van Milieudefensie (Theo Wams) om een tweespraak te houden als een soort Thomasvaer en Pieterneel. Ik zal steeds de officiële juichende statistieken van de chemie aanhalen en hij kraakt ze met tegenargumenten af. Na afloop discussieer ik met wetenschapsredacteur van Elsevier, Simon Rozendaal, een verstokte milieu-optimist. Hij publiceert een voorpagina verhaal in Elsevier "10 argumenten waarom Nederland schoon is". Voor het eerst schrijf ik een ingezonden brief: ik complimenteer Simon met zijn prachtige artikel, vooral omdat ik het nu aan mijn studenten kan voorleggen met de vraag: "hoeveel

drogredeneringen kun je hierin terugvinden?”. Hij is razend. In een radio programma van Spijkerman mogen we het uitvechten.

EJ

63. Wetenschappelijk bewijs

Simon Rozendaal is redacteur van het maandblad Natuur & Techniek en publiceert daarin een Studium Generale debat, dat ik met Casimir heb over de grenzen van de wetenschap. Ik beweer dat kernfusie een bodemloze put is voor al die miljarden onderzoeksgeld en Casimir beaamt dat. Meteen word ik gebeld door een VU-collega, die tevens directeur is van het FOM-lab waar het Nederlandse kernfusie onderzoek wordt uitgevoerd: “Of ik die stelling in een colloquium wil komen toelichten”. Als ik maanden later aankom is het instituut compleet stilgelegd en zit een bomvolle kantine te luisteren. Dankzij Casper Schuurink krijg ik krantenartikelen van de laatste 30 jaar, waaruit blijkt dat iedere 5 jaar de fusie-onderzoekers hebben toegezegd dat “binnen 5 jaar het wetenschappelijk bewijs van kernfusie kan worden geleverd”. Vier van de geciteerde heren zitten op de eerste rij. Ik eindig met een zeer kritisch rapport van het Europese Parlement over dit soort megaprojecten, en met name over het kernfusie onderzoek. Ik krijg

uiteeraard de wind van voren: men vindt het sociologisch gewauwel over hun kostbare werk. Het is intussen 20 jaar later en ze zijn nog steeds geen stap verder. Wie weet over 5 jaar?

EJ

64. Brieven

Hendrik Casimir blijft een inspiratiebron en ik ontmoet hem in allerlei hoedanigheden. Zijn inzichten over grenzen aan het wetenschappelijk kunnen en de spiraal van wetenschap, technologie en samenleving gebruikte ik als basis voor mijn colleges. In 1984 nodigt hij mij uit als co-referent voor zijn verhaal op een KNAW Symposium over “Wetenschap, ten goede of ten kwade”. De film van de discussie gebruik ik later bij mijn oratie. Jaren later gaan we opnieuw in debat. Studenten uit Utrecht regelen dat we eerst met echtgenotes samen gaan eten. Die week is er een tentoonstelling geopend van brieven van beroemde natuurkundigen uit de jaren dertig, van onder anderen Heisenberg, Pauli en Bohr. Tijdens het diner vraag ik aan Casimir, die deze mannen heeft gekend: “Wanneer verzin je dat het waardevol zal kunnen zijn je eigen brieven te gaan bewaren?” En: “Is er een moment geweest, dat u daartoe besloot?”. Hij denkt even na en begint dan te grinniken en zegt tegen zijn vrouw: “Herinner jij je nog die vele brieven van Oppenheimer?”. Waarop zij schaterend uitlegt dat die maar over één onderwerp gingen: Oppenheimer was verliefd op hun werkster.

EJ

65. De geloofwaardigheid van Shell

Nog één keer boor ik mijn Delftse ‘old boys network’ aan om de maatschappelijke verantwoordelijkheid van een energiebedrijf aan de kaak te stellen. Als zoon van een voormalige Shell manager heb ik me geërgerd aan de manier waarop Shell de Brent Spar affaire in 1995 heeft aangepakt. Die eindigt in een Public Relations ramp en daarna pas komt de toezegging: ‘wij gaan beter luisteren’. Binnen een half jaar volgt het drama in Nigeria,

met de executie van de Ogoni leider Ken Saro-Wiwa. Weer publiceert Shell een beschamende paginagrote verdediging. Een Delftse jaargenoot is net directeur Shell-Nederland geworden en ik bied aan met een groep critici te komen praten over hun geloofwaardigheid. Volgens mijn zegsman is deze advertentie niet hun keus (London heeft zo beslist), dus willen zij graag luisteren naar ons Nederlandse commentaar! Zo zitten we in een deftig Haags etablissement te kissebissen over de grenzen van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. Nigeria blijkt, ook anno 2106 nog, een politiek moeras.

EJ

66. Voorbij de kosten/baten analyses

Dat Bezinningsgroepleden voortkomen uit de veel bredere Duurzaamheidsbeweging is geen verassing, immers de problematiek van natuur, milieu en energie is op vele manieren overlapend. Vooral sinds het Brundtland rapport 'Our Common Future' van 1986 en het daaropvolgende 'Zorgen voor Morgen' (1988) maakt dat de energie discussie een bredere context krijgt. Zo treffen wij midden jaren negentig drie BG leden aan in de Stuurgroep Verpakkingen, waar met een nieuwe methode Lifecycle Analyses op verpakkingsmaterialen worden uitgevoerd. Robbert van Duin zit er namens de Consumentenbond, Wouter als onafhankelijk deskundige en ik namens de milieu organisaties. Het markeert het begin van een serie wetenschappelijke methodes om duurzaamheidseffecten te berekenen die ver voorbij de maatschappelijke kosten/baten analyses van de jaren zeventig gaan. De vergaderingen verlopen tumultueus. Allereerst moeten we meemaken dat voorzitter Roel In 't Veld in opspraak komt vanwege vermeende bijverdiensten als hoogleraar met dit project. Daarna volgen adembenemend lange vergaderingen doordat met name Robbert van Duin vrijwel elk toegeleverd rapport tot op het bot fileert en wij dodelijk vermoeid pas tegen middernacht naar huis kunnen.

EJ

67. Het Triple D-model

Hoe moeilijk het bedrijfsleven het kan hebben met het daadwerkelijk invullen van maatschappelijke verantwoordelijkheid blijkt ook in die tijd. Op een door Shell-georganiseerde conferentie over een grote investering in de Botlek introduceert een aanstaand lid van de hoofddirectie, Jeroen van de Veer, een nieuw beslismodel. Bij ingrijpende projecten geldt tot dusver het DAD-model, met als stappen Decide-Announce-Defend. Deze aanpak lijkt op de door ons bij de BMD-bekritiseerde Planologische aanpak van onze overheid: een voorgenomen besluit en dan pas inspraak toelaten. Van der Veer stelde voor het Triple D-model: Dialogue-Decide-Deliver. Hij vindt dat een breed draagvlak essentieel is en dat dit ook toepasbaar zou kunnen zijn voor de overheid, bijvoorbeeld bij de uitbreiding van de Maasvlakte. Het is mij toen niet gelukt om dit voorstel op schrift te krijgen en pas 20 jaar later beaamt van der Veer dat hij heftig is teruggefloten door de toen nog hogere bazen.

EJ

68. De Polmangroep

In de jaren negentig ben ik actief in meerdere besturen van milieu organisaties en ontdek dat men in deze milieumafia betrekkelijk weinig ervaringen uitwisselt. Ik bedenken een plan om van alle clubs waarvan ik bestuurslid ben de directeur plus een mij bekend bestuurslid aan tafel te vragen. Doel: rustig van gedachten wisselen over gemeenschappelijke doelen en de tijd nemen om dilemma's te delen. In het Polmanhuis in Utrecht vraag ik mensen uit vier organisaties plus drie wetenschappers en stel voor dat ieder bij toerbeurt gastheer/vrouw is en aan tafel dilemma's met ons deelt. Na een jaar evalueren wij de aanpak positief en besluiten ermee door te gaan. Er komt enige uitbreiding (liefst vrouwelijk en bedrijfsleven). Nu al 17 jaar bestaat deze Polmangroep tot grote tevredenheid van allen. Hier ontstaat ook het bekende Springtij Forum, dat vanaf 2010 op Terschelling plaatsvindt.

EJ

69. Zoutwaterlandbouw

Het Polman overleg voldoet aan de verwachtingen: we houden elkaar op de hoogte van onze eigen dilemma's en wisselen veel ervaringen uit. Af en toe vragen we een externe gast, Brinkhorst als Landbouwminister en Jeroen van der Veer, die net is aangetreden als hoogste baas van Shell. In die tijd speelt de discussie over de vraag of bio-energie ontwikkelingen niet teveel landbouwareaal zullen innemen en dus ten koste gaan van voedselproductie. Wouter vertelt over zijn project in Mexico met zoutwaterlandbouw dat voor dit dilemma mogelijk een oplossing kan bieden. Van der Veer reageert verrassend en zegt: "daar zou ik wel een paar miljoen voor over hebben". Helaas blijkt dat niet te rijmen met de plannen van lagere echelons van Shell. Na een jaar onderhandelen krijgen Wouter en ik met moeite een ton. Maanden later lukt het wel om de kroonprins ervoor te interesseren en hij noemt zoutwaterlandbouw een interessante optie in een rede op de Wageningse Universiteit. Langzaam kruipt deze duurzame innovatie uit zijn schulp.

EJ

70. Please, don't interfere

Duurzame ontwikkeling is sinds 1986 het sleutelwoord, maar met name in Oost Europa zeer lastig te introduceren. Toch werkt daar een inspirerend netwerk van vrouwenorganisaties Women in Europe for a Common Future (WECF). Onder aanvoering van een dynamisch duo, moeder en dochter Kranendonk, nemen ze mij mee naar een project in de Oeral. Ik geef daar een cursus Project Management aan een twintigtal vrouwen uit de regio Chelyabinsk om hen voor te bereiden op samenwerking. Dit deel van de Oeral heeft de twijfelachtige eer de meest vervuilde regio van Europa te zijn. Atoomprouwen en mijnbouw hebben een groot gebied desolaat en gevaarlijk gemaakt. Hoe kunnen we daar nu verbetering in aanbrengen? Met behulp van onder meer leden van de Factor-10 groep (Bio Schmidt Bleek en Leo Jansen) selecteren we enkele veelbelovende projecten. Ik wordt gecoacht door een Duitse econome, die vloeiend Russisch spreekt. Ik moet als teamleider allerlei festiviteiten ondergaan en dankzij haar ga ik

meer van de beroemde Russische ziel begrijpen. Geheel in navolging van Gilbert Becaud ('Ma Guide Nathalie') wordt ik een beetje verliefd op haar. Ze heeft me in ieder geval gered tijdens een opstand in de slotsessie. Ik kondig het winnende project aan en er ontstaat groot rumoer in de zaal. Ik denk dat even professioneel te sussen, maar zij roept: "Please, don't interfere!" Blijkt dat het winnende project wordt geleid door iemand van Joodse afkomst en vanuit de zaal worden antisemitische kreten geroepen. Maar het ebt ook weer weg en met veel wodka en dans sluiten we af.

EJ

71. Chloortreindiscussie

Eén van de lastigste beleidsproblemen rondom de chemische industrie is het chloortransport. Vanuit het Oosten naar de Botlek over het spoor. Overal ter wereld wordt met angst en beven gereageerd op ongelukken met chloortreinen. In ons land rijden ze onder meer door de binnenstad van Amersfoort, vlak langs het huis van mijn dochter. De milieubeweging maakt zich daar zorgen over, maar de chemische industrie reageert voornamelijk afwijzend. Kamerlid Ferd Crone (zelf voormalig milieuspecialist bij de vakbond) ziet mogelijkheden voor mogelijke toenadering tussen de partijen. Hij belt mij en vraagt of ik een zware commissie wil voorzitten met drie personen uit de industrie, drie uit milieu-NGO's en drie wetenschappers. Het is het parlement wat waard als ook hier een polder-aanpak kan helpen. Vol optimisme stort ik mij erin. Met pendeldiplomatie probeer ik iedere deelnemers' nieren te proeven en daar een synthese tussen te vinden. Na twee jaar met vecht-vergaderingen sluit ik teleurgesteld af. Niet overal is een brede maatschappelijke discussie de oplossing.

EJ

72. Petra Kelly

Eind september 1992 ontvang ik een brief van Petra Kelly. Een brief vol goede moed want de Grünen winnen dag na dag aan invloed. Een week later is Petra dood.

De groene beweging krijgt een enorme impuls als in 1984 de Grünen worden opgericht. De jonge Petra Kelly is de grote gangmaker. Ze is van Duitse afkomst, maar toen haar moeder hertrouwde met een Amerikaanse legerofficier kreeg zij zijn naam. In de volle jaarbeurshal (50.000!) van München spreekt ze, fel, opzwepend, sterk en bevlogen. Iedereen is overrompeld, wij voelen dat we een heel bijzonder moment beleven. We hebben hier jarenlang over gesproken in Ecoropa, een groep van 30 groene vrienden uit 7 landen (waaronder Petra en ikzelf), die elkaar iedere paar maanden ontmoeten. En nu zien we het voor onze ogen gebeuren. Voor Duitsland kan de betekenis van de Grünen niet anders dan als historisch worden gezien: de hal met jonge oprichters schudt het verleden af, dat beladen is met schuld. Grün is de hervonden integriteit en identiteit! Symbolisch is de heerlijke chaos: hier wordt niet gestreefd naar 'Ordnung muss sein' maar viert men de wanorde als nieuwe bron.

Petra is in de jaren zeventig de geliefde van Sicco Mansholt, met wie ze 40 jaar scheelt, maar op wiens rigoureuze omslag in politiek denken ze van grote invloed is geweest. Recent wordt deze verhouding in ons land verbeeld door de voorstelling 'Mansholt' met Helmert Woudenberg in de hoofdrol. Later krijgt Petra een relatie met de oud-generaal en vredesactivist Gerd Bastian. De verhouding gaat dramatisch ten onder: ze worden beiden doodgeschoten. De wereld moet het doen met een verklaring waarin hij (de vredesactivist) eerst haar doodschiet in haar slaap en vervolgens de hand aan zichzelf slaat. Hun onwaarschijnlijke einde is nog altijd onderwerp van veel polemiek. Desondanks spelen de Grünen nog jarenlang een grote rol in de Duitse politiek.

W

Eric-Jan Tuininga (1936) was tot 2001 hoogleraar aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Onder zijn talloze functies zijn voorzitterschappen van de Bezinningsgroep Energie, het Landelijk Milieu Overleg, de Polman groep. Hij grossiert graag in het opzetten van initiatiefgroepen om tegenstellingen te overbruggen.

Wouter van Dieren (1941) is lid van de Club van Rome en van de World Academy of Art and Science. Hij is wetenschappelijk directeur van Springtij en grondlegger van onder meer Milieudefensie, Factor 10 (over resource efficiency) en Centrum voor Energiebesparing Delft. Van 1985 tot 2015 is hij eigenaar en directeur van de denktank IMSA. Activist, wetenschapper, docent, journalist, TV-maker, kunstschilder en musicus. Hij gaf 300 speeches, schreef 13 boeken en publiceerde 1800 artikelen.